

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра кримінального права та процесу

ПЕРЕЙМА Андрій Васильович

Кримінально-правова характеристика хуліганства.

спеціальність: 081 – Право
магістерська програма – Право

Магістерська робота

Виконав студент групи ПРм-23
А.В. Перейма

Науковий керівник:
к.ю.н., доцент Олійничук Р.П.

Магістерську роботу допущено
до захисту:

“ ____ ” _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ **Н.З. Рогатинська**

АНОТАЦІЯ

Перейма А. В. Кримінально-правова характеристика хуліганства. – Рукопис.

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня “магістр” за спеціальністю 081 – Право. – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2018.

В дипломній роботі розглянуто хуліганство як суспільно небезпечне діяння та дано його характеристику за кримінально-правовими критеріями; проаналізовано історичний досвід регламентації хуліганських дій з кримінально-правових позицій; досліджено об’єкт хуліганства у кримінальному праві України; охарактеризовано об’єктивну сторону хуліганства; з’ясовано особливості суб’єкта хуліганства в контексті кваліфікації злочину; встановлено ознаки суб’єктивної сторони хуліганства у констатації складу злочину; висвітлено аспекти відмежування хуліганства від суміжних протиправних діянь; виявлено дискусійні моменти у кримінально-правовій регламентації хуліганства та сформульовано відповідні висновки та пропозиції.

ANNOTATION

Pereima A. V. Criminal legal characteristic of hooliganism. – Manuscript.

Thesis to obtain the master’s educational level on specialty 081 – Law. – Ternopil National Economic University, Ternopil, 2018.

In the thesis work the hooliganism as a socially dangerous act is considered and its characterization according to criminal-legal criteria is given; the historical experience of regulation of hooliganism actions from criminal legal positions is analyzed; the object of hooliganism in the criminal law of Ukraine is investigated; the objective side of hooliganism is characterized; the peculiarities of the subject of hooliganism in the context of the qualification of a crime are defined; the signs of the subjective side of hooliganism are found; the aspects of dissociation of hooliganism from related offenses are highlighted; the discussion points in the criminal legal regulation of hooliganism are found and relevant conclusions and suggestions are formulated.

РЕЗЮМЕ

Дипломна робота містить 101 сторінку, список використаних джерел із 109 найменувань.

Метою дипломної роботи є комплексний аналіз кримінального законодавства та наукових позицій щодо регламентації хуліганства, виявлення дискусійних аспектів й обґрунтування власних висновків і пропозицій щодо вирішення проблемних питань.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері громадського порядку, на які можуть здійснюватись злочинні посягання, що виражаються у хуліганських діях.

Предметом дослідження є кримінально-правова регламентація та кваліфікація хуліганства.

Одержані висновки та їх новизна: запропоновано авторське визначення громадський порядок як об'єкта хуліганства, а також запропоновано законодавчі зміни для кращого відмежування кримінально караного та дрібного хуліганства.

Ключові слова: злочин, хуліганство, хуліганські дії, ознаки злочину, кримінальне законодавство, кримінальна відповідальність.

RESUME

Thesis contains 101 pages, list of sources with 109 titles.

The aim of the thesis is a comprehensive analysis of criminal legislation and scientific positions regarding the regulation of hooliganism, the identification of discussion aspects and the substantiation of their own conclusions and proposals for solving problem issues.

The object of research is public relations in the field of public order, which may be criminal offenses, which are manifested in hooliganism.

The subject of research is a criminal law reglamentation and qualification of hooliganism.

The resulting conclusions and innovation: the author's definition of public order as a object of hooliganism is proposed, as well as legislative changes for better distinguish between criminal and petty hooliganism are proposed.

Keywords: crime, hooliganism, hooliganism actions, signs of crime, criminal law, criminal liability.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи кримінально-правової регламентації хуліганства.....	7
1.1. Хуліганство як суспільно небезпечне діяння та його характеристика за кримінально-правовими критеріями.....	7
1.2. Історичний досвід регламентації хуліганських дій з кримінально-правових позицій.....	18
Висновки до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. Об’єктивні та суб’єктивні ознаки хуліганства як кримінально караного діяння.....	31
2.1. Об’єкт хуліганства у кримінальному праві України.....	31
2.2. Характеристика об’єктивної сторони хуліганства.....	41
2.3. Особливості суб’єкта хуліганства в контексті кваліфікації злочину.....	50
2.4. Встановлення ознак суб’єктивної сторони хуліганства у констатації складу злочину.....	57
Висновки до розділу 2.....	67
РОЗДІЛ 3. Відмежування хуліганства від суміжних протиправних діянь.....	69
3.1. Кримінальне та дрібне хуліганство: аспекти розмежування.....	69
3.2. Розмежування хуліганства та групового порушення громадського порядку.....	77
Висновки до розділу 3.....	83
ВИСНОВКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	90

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах суспільного життя злочини, об'єктом посягань в яких належить громадський порядок та здоров'я людей, до яких відноситься і хуліганство, є поширеними і небезпечними, завдають, як правило, значну шкоду правам і законним інтересам широкого кола фізичних і юридичних осіб, є підґрунтям для скоєння тяжких і особливо тяжких злочинів.

Кримінально-каране хуліганство – це одне з поширених умисних злочинів, який має свою специфічну юридичну природу, яка характеризується високим рівнем аморальності, зневажливо-нахабним ставленням до основ громадського співжиття соціуму, зухвалістю та цинізмом, що глумливо принижують честь і гідність невизначеного кола потерпілих та інших осіб, та може бути нами визначено як соціальна сутність хуліганства, що характеризується ознакою публічності діяння.

Наведені характеристики цього виду суспільно небезпечних діянь доводять, що вивчення хуліганства має важливе наукове та прикладне значення для всебічного та повного розуміння природи досліджуваного виду злочинів з метою чіткої правової регламентації злочинних хуліганських дій та розроблення ефективних заходів запобігання хуліганству як поширеному негативному явищу соціальної дійсності.

Тема хуліганства відзначається сталим інтересом спеціалістів у різних галузях науки, починаючи з радянських часів і дотепер. Суттєвий доробок у даному напрямі правових досліджень становлять праці І. М. Даньшина, М. М. Єфімова, В. О. Калашніка, В. В. Кузнецова, Л. О. Кузнецової, О. Г. Кулик, В. В. Левчука, В. В. Налуцишина, Г. І. Піщенко, Є. В. Фесенка, С. С. Яценка та ряду інших науковців. Праці згаданих науковців становлять основу для подальших наукових розробок з питань хуліганства, проте у процесі розвитку суспільства дане негативне явище знаходить нові сфери свого

прояву, а тому дослідження кримінально-правових аспектів хуліганства не втрачає своєї актуальності.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз кримінального законодавства та наукових позицій щодо регламентації хуліганства, виявлення дискусійних аспектів й обґрунтування власних висновків і пропозицій щодо вирішення проблемних питань. Для досягнення поставленої мети були поставлені наступні завдання:

- розглянути хуліганство як суспільно небезпечне діяння та дати його характеристику за кримінально-правовими критеріями;
- проаналізувати історичний досвід регламентації хуліганських дій з кримінально-правових позицій;
- дослідити об'єкт хуліганства у кримінальному праві України;
- охарактеризувати об'єктивну сторону хуліганства;
- з'ясувати особливості суб'єкта хуліганства в контексті кваліфікації злочину;
- встановити ознаки суб'єктивної сторони хуліганства у констатації складу злочину;
- висвітлити аспекти відмежування хуліганства від суміжних протиправних діянь;
- виявити дискусійні моменти у кримінально-правовій регламентації хуліганства та сформулювати відповідні висновки та пропозиції.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері громадського порядку, на які можуть здійснюватись злочинні посягання, що виражаються у хуліганських діях.

Предмет дослідження – кримінально-правова регламентація та кваліфікація хуліганства.

Методологічна основа дослідження представлена такими методами: формально-логічний, вжитий для проведення аналізу норм чинного законодавства України, що регулює суспільні відносини у сфері громадського порядку; історико-правовий метод, що застосовувався при

вивченні історичного аспекту формування кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за хуліганство; теоретико-прогностичний метод дозволив розробити пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства у сфері регламентації хуліганства.

Інформаційно-аналітичну базу дослідження становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, а також матеріали судової практики в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступних положеннях, які виносяться на захист:

1) дістала подальшого обґрунтування точка зору, що громадський порядок як об'єкт хуліганства – це нормативно врегульована та охоронювана кримінальним законодавством сукупність суспільних відносин, які формуються при забезпеченні гідних умов праці, дозвілля, побуту та спокою людей;

2) обґрунтовано, що при кваліфікації хуліганських дій наявний значний ступінь суб'єктивізму, оскільки саме від уповноваженої посадової особи, що наділена правом фіксувати адміністративні правопорушення або відкривати кримінальне провадження, залежать питання кваліфікації проявів хуліганства як кримінально караного діяння чи діяння, що підпадає під адміністративну відповідальність. Тому законодавцю слід чіткіше прописати питання однієї підстава та двох видів відповідальності.

3) запропоновано внесення змін у Кодекс України про адміністративні правопорушення з метою його термінологічної узгодженості з Кримінальним кодексом України щодо хуліганських дій, а саме змінити назву ст. 173 КУпАП з «Дрібне хуліганство» на «Дрібне порушення громадського порядку». Такі законодавчі зміни, на наш погляд, матимуть позитивне значення для чіткішої кваліфікації протиправних діянь у сфері громадського порядку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути основою подальших наукових досліджень та сприяти

вдосконаленню кримінального законодавства України у сфері охорони громадського порядку від хуліганських дій.

Основні теоретичні положення та практичні результати дипломної роботи за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр» оприлюднені на I Міжнародній студентській науковій конференції «Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді», яка відбулася 3-4 квітня 2017 р. в м. Тернопіль на базі Юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету та висвітлені в тезах на тему: «Дискусійні аспекти щодо відмінностей між хуліганством та груповим порушенням громадського порядку».

Структура й обсяг дипломної роботи. Робота викладена на 101 сторінці комп'ютерного тексту і складається із вступу, трьох розділів, що поєднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, який включає 109 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

Теоретичні основи кримінально-правової регламентації хуліганства

1.1. Хуліганство як суспільно небезпечне діяння та його характеристика за кримінально-правовими критеріями

Досліджуючи будь-яке явище, що є елементом цілісної системи, важливо визначити його місце у її загальній структурі, оскільки всі елементи цілого пов'язані між собою різними видами зв'язків і, підкоряючись визначеним принципам функціонування, забезпечують існування такої системи. Виникнення, зміна чи відмирання певних елементів зумовлює деяку деформацію усєї структури. Це твердження повною мірою стосується і злочинності. Злочинність, як історично обумовлене і мінливе соціальне явище, що проявляє себе у множинності злочинів [63, с. 55], свідчить про наявність цілісної, заснованої на статистичних закономірностях, системи одиничних суспільно небезпечних діянь, заборонених кримінальним законом [64, с. 36].

З-поміж усіх злочинів, що найчастіше завдають шкоди громадському спокою як певної спільноти, так і окремих громадян, є хуліганство, що законодавцем визначається як «грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом» (ст. 296 КК України) [59].

Є. В. Фесенко наголошує, що хуліганство – це специфічний злочин, розповсюджений і небезпечний. В доктринальному тлумаченні поняття хуліганства є значні розходження, ще не вироблені досить чіткі критерії розмежування хуліганства і суміжних злочинів та адміністративних проступків [105, с. 76].

Під час розгляду питання характеристики певного виду злочину, зокрема хуліганства, вагоме, на наш погляд, значення має дослідження останнього у структурі злочинності за певними кримінально-правовими критеріями, що дозволяє глибше пізнати аналізоване явище, систематизувати відповідні знання та удосконалити заходи запобігання цьому виду злочинів.

Як свідчать результати проведених нами досліджень, в юридичній науці відсутній однозначний погляд на критерії класифікації злочинності. На комплексному рівні розв'язанню цієї проблеми присвячена значна кількість наукових праць вітчизняних і зарубіжних науковців, що працювали над цією тематикою, починаючи з радянських часів і дотепер. Так, наприклад, колектив авторів підручника «Кримінологія» 1979 року класифікує злочини за домінуючою мотивацією, поділяючи їх на такі:

- корисливі,
- насильницькі та хуліганство,
- корисливо-насильницькі,
- умисні злочини, пов'язані з порушенням професійного обов'язку та необережні злочини [57, с. 58–59].

При цьому об'єднуючи хуліганство в одну групу з насильницькими злочинами, автори аргументують свою позицію тим, що основним спільним елементом реалізації злочинної мети цих суспільно небезпечних діянь є насильство над особою [57, с. 27].

В. М. Кудрявцев та В. В. Лунєєв, взявши за основу кримінологічної класифікації злочинів соціальний зміст мотивації злочинної поведінки, поділяють злочини на політичні, корисливі, насильницько-егоїстичні (агресивні), анархічні, легковажні (необережні). Хуліганство в цій системі належить до насильницько-егоїстичних злочинів та є яскравим прикладом агресивної мотивації, яка має відкритий, демонстративний, вкрай егоїстичний характер, пов'язаний з потворним самоствердженням особи, її психічними особливостями та відхиленнями, внутрішніми конфліктами, перенесеними на оточуючих [65, с. 55].

Досить деталізовану класифікацію злочинів, залежно від характеристики суспільно небезпечного діяння, яка містить 13 однорідних груп, пропонував А. Ф. Зелінський. Зокрема, він поділяв злочини на такі види:

- 1) крадіжки та шахрайство;
- 2) корисливі насильницькі злочини (грабежі, розбої, бандитизм, вимагання);
- 3) привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем;
- 4) службові корисливі правопорушення;
- 5) господарські злочини, які вчиняються без використання службового становища;
- 6) вбивства та тілесні ушкодження, що вчиняються умисно;
- 7) статеві злочини;
- 8) хуліганство та інші агресивні посягання на порядок управління та громадський порядок;
- 9) умисні насильницькі порушення порядку управління та громадського порядку;
- 10) умисні посягання на особу, які вчиняються без застосування насильства;
- 11) умисне знищення та пошкодження матеріальних та культурних цінностей (вандалізм);
- 12) злочини проти держави;
- 13) необережні злочини [58, с. 30].

Інший науковець О. М. Литвак поділяє увесь масив злочинних діянь, визначених кримінальним законодавством, на підставі типових особливостей осіб злочинців, мотивів та засобів вчинення злочину на такі категорії: загальнокримінальна корислива злочинність, агресивна некорислива злочинність, економічна злочинність, неагресивна злочинність [75, с. 29]. У свою чергу, в агресивній некорисливій злочинності О. М. Литвак додатково

виокремлює чотири підгрупи, до однієї з яких відносить насильницькі дії, що кваліфікуються як зазіхання на громадський порядок, у тому числі хуліганство [75, с. 58].

Досить своєрідну класифікацію злочинності з позиції предметності людської діяльності пропонує В. М. Дрьомін. Так, усі злочини він умовно поділяє на вісім груп:

- 1) злочини-виживання;
- 2) злочини-підприємства;
- 3) злочини-службовий промисел;
- 4) злочини асоціального способу життя;
- 5) злочини-цілі;
- 6) злочини-характеру;
- 7) злочини-розваги;
- 8) злочини-професія.

Хуліганство у цій класифікації науковець відносить до «злочинів-розваг» [31, с. 105].

О. М. Бандурка та Л. М. Давиденко пропонують класифікувати злочини за сферами життєдіяльності, в яких вони вчиняються, та поділяють їх на три групи: злочини у сфері громадської діяльності, побуту та дозвілля. Хуліганство вони відносять до злочинів у сфері дозвілля [5, с. 16].

Аналіз наукових праць згаданих авторів та інших джерел свідчить, що існування великої кількості критеріїв кримінологічної класифікації злочинів зумовлює відсутність однозначної позиції щодо належності хуліганства до того чи іншого виду злочинності. Разом із тим висвітлені погляди на підстави класифікації злочинності створюють необхідне підґрунтя для подальших досліджень у заданому напрямі.

У контексті даного дослідження слід відзначити, що класифікацію поділяють на природну та штучну. Основою природної класифікації слугують суттєві ознаки, що визначаються природою досліджуваних

предметів і явищ; штучної – довільно взята ознака, яка має значення з практичної точки зору для мети дослідження [47, с. 16].

В юридичній науці застосовуються обидва види класифікації, що дозволяє розподіляти злочинність за багатьма критеріями та має важливе значення для аналізу стану злочинності, розроблення ефективних заходів для її запобігання. Слушною можна вважати думку Б. М. Головкина, який пропонує вирізняти і описувати як традиційні, так і нові види злочинності не за допомогою однієї ознаки, а використовуючи комплекс кримінологічно значущих і логічно узгоджених критеріїв (родовий об'єкт злочинних посягань, форма вини, мотивація і цільова спрямованість злочинної поведінки, особливості контингенту злочинців, регіональна і територіальна ознаки та ін.) [23, с. 16].

Отже, застосовуючи зазначений комплексний підхід до класифікації аналізованого явища, В. В. Артюхова пропонує розглядати хуліганство як елемент злочинності, характеризуючи його за допомогою семи окремих класифікаційних критеріїв [2, с. 106].

1. Родовий об'єкт злочину. Класифікація суспільно небезпечних діянь за родовим об'єктом сегментує весь масив злочинів за спрямованістю посягань, тобто групує їх за певними ознаками, також дає можливість визначати суміжні склади злочинів. Очевидно, що такий класифікаційний критерій є суто кримінально-правовим, однак у кримінологічному сенсі він також має суттєве значення, оскільки види злочинів, об'єднані за одним родовим об'єктом, можуть мати спільні риси у питаннях виявлення причин та умов вчинення злочинів і відповідних заходів запобігання. Отже, за родовим об'єктом злочинних посягань, який визначається передусім колом тотожних суспільних відносин (обов'язкова ознака об'єкта злочину), охоронюваних законом України про кримінальну відповідальність та виокремлених у відповідних розділах, хуліганство належить до злочинів проти громадського порядку (розділ XII КК).

2. Форма вини. Розподіл злочинності за цією кримінально-правовою ознакою також має кримінологічне значення, оскільки дає змогу прогнозувати поведінку злочинців, класифікувати таких осіб, розробляти відповідні заходи впливу, спрямовані на виправлення антисоціальної орієнтації таких правопорушників [47, с. 62].

Саме по собі кримінально-правове визначення хуліганства свідчить про те, що аналізований вид злочинів належить до умисних. Адже особа, грубо порушуючи громадський порядок, усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, тим самим виражає явну неповагу до суспільства, передбачає можливі суспільно небезпечні наслідки такого діяння і бажає їх настання (або ж хоча і не бажає, але свідомо припускає їх настання). Разом із тим серед юристів дискусійним є питання і щодо виду умислу. Не долучаючись до дискусії з цього питання у сфері кримінального права, В. В. Артюхова слушно підтримує позицію науковців, які передбачають можливість вчинення хуліганства як з прямим, так і з непрямим умислом [2, с. 107]. Зокрема, стосовно основного безпосереднього об'єкта хуліганства (громадського порядку) вина завжди характеризується прямим умислом. Однак вина під час посягання на додатковий факультативний об'єкт хуліганства (особа, здоров'я, власність) може проявлятися як у виді прямого, так і у виді непрямого умислу [27, с. 84].

Винний бажає грубого порушення громадського порядку і свідомо його допускає, розпочинаючи хуліганські дії. Те, що він поводить саме так, і не інакше, під впливом ситуації (наприклад, віктимної поведінки потерпілого) чи перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, а також будь-яких інших несприятливих обставин, на форму і вид умислу впливати не може [45, с. 46].

3. Мотивація злочинної поведінки. Як стверджує А. В. Савченко, за своїм змістом мотивація злочину є специфічним синтезованим процесом взаємодії внутрішніх (особа) та зовнішніх (оточуюче соціальне середовище)

факторів, внаслідок якого відбувається формування, розвиток і реалізація мотиву злочину [101, с. 50].

Наведені на початку твердження науковців свідчать, що зазначений класифікаційний критерій злочинності є досить поширеним у кримінологічній теорії, оскільки розкриває різноманітні аспекти злочинної поведінки особи. Крім того, кримінологічне значення мотивів злочинів полягає в такому:

- по-перше, їх аналіз сприяє виявленню причин та умов злочинності;
- по-друге, мотиви – це яскрава характеристика якісної структури злочинності в цілому та окремих її видів зокрема;
- по-третє, дослідження мотивів злочинів, вчинених окремими категоріями злочинців, є необхідним у процесі вивчення характеру злочинності;
- по-четверте, вивчення мотивів злочинів має важливе значення для успішного розроблення заходів запобігання злочинності [26, с. 194].

Встановлення мотивів вчинення злочину, безумовно, має кримінально-правове значення (якщо ознака мотиву належить до обов'язкових ознак у відповідному складі злочину), а також відіграє важливу роль у кримінальному процесі та оперативно-розшуковій діяльності.

Як зазначає В. В. Артюхова, при визначенні, до якого виду злочинів належить хуліганство за мотивацією злочинної поведінки, слід враховувати те, що для аналізованого делікту є характерним специфічний мотив, безпосередньо визначений у диспозиції ст. 296 КК – явна неповага до суспільства, а основним безпосереднім об'єктом злочину є громадський порядок. Звичайно, під час вчинення хуліганства, що супроводжувалось заподіянням шкоди особі (зокрема, нанесення тілесних ушкоджень, пошкодження (знищення) майна, завжди мають місце активні дії у формі психічного чи фізичного насильства. Однак слід ще раз наголосити, що такі об'єкти посягання, як здоров'я, власність, є додатковими факультативними об'єктами злочину [2, с. 108].

З огляду на викладене можна вважати спірною позицію деяких науковців щодо чіткого віднесення хуліганства до насильницької злочинності, в основі якої є виключно мотивація до заподіяння фізичної і психічної шкоди іншим особам. Водночас більш прийнятною можна вважати думку про віднесення хуліганства до групи агресивних злочинів [65, с. 56].

4. Вчинення злочину одноособово чи у співучасті. З огляду на положення ст. 27 КК України, де встановлені види співучасників, роль цих осіб у злочинних групах зводилась до ролі виконавців. Даний показник є очевидним, оскільки хуліганству, вчиненому у групі, як злочину примітивному, що не потребує завчасної підготовки, розроблення плану дій, властива проста форма співучасті (співвиконавство). Крім того, особам, які вчиняють хуліганство у групі, властивий підвищений рівень латентності [2, с. 108].

5. Контингент злочинців. Ця ознака, що є досить важливою для класифікації злочинців, дає змогу розрізняти види злочинності за характерними рисами осіб, які їх вчинили (стать, вік, сімейний стан тощо), та виявляти особливості і причини злочинної поведінки, на підставі чого розробляти і застосовувати заходи, спрямовані на їх викорінення та профілактику. Наприклад, злочинність неповнолітніх може, очевидно, пояснюватись тим, що в підлітковому віці ще не повністю сформована особистість і не набуто необхідний життєвий досвід; неповнолітні схильні до імпульсивних та необдуманих вчинків, легко піддаються негативному впливу з боку інших осіб (особливо дорослих), нерідко вживають алкогольні напої та наркотичні засоби, не мають бажання займатись суспільно корисною працею, через що зростає вірогідність перетворення їх на потенційних злочинців. Наведені обставини можуть свідчити і про такі соціальні проблеми, як низький рівень вихованості та моральної зрілості і неорганізованість дозвілля.

За контингентом правопорушників хуліганство належить до злочинів, які здебільшого вчиняються: чоловіками (95,2 % засуджених); молоддю,

тобто особами віком від 14 до 35 років (80,2 % засуджених, з яких кількість неповнолітніх хуліганів становить 11,2 %); безробітними (60,9 % засуджених); неодруженими (76,8 % засуджених); особами, які в момент вчинення злочину перебували у стані алкогольного сп'яніння (71,0 % засуджених) [2, с. 109].

Як стверджує В. О. Калашнік, на хуліганство здійснює вплив психічні аномалії суб'єкта злочину, який можливий у чотирьох основних напрямках:

1) у формуванні особи злочинця, тобто в особливостях сприйняття та оцінки ним злочинної ситуації, мотивації злочинної поведінки;

2) в особливостях вчинення злочину, переважно через наявність специфічних для цієї категорії осіб емоційно-вольових порушень, особливостей мислення, а також у засобах та способах реалізації злочинного наміру;

3) у поведінці злочинця після вчинення злочину;

4) у поведінці засуджених за вчинення вказаних злочинів, перебігу процесів їх ресоціалізації та перевиховання [45, с. 44].

За результатами дослідження В. О. Калашніка, можна виділити три основні типи хуліганів. До першого з них належать особи з чітко вираженою агресивно-насильницькою антисоціальною спрямованістю. Йдеться про тих, хто орієнтований на поведінку, небезпечну для життя і здоров'я інших людей. їм властиві негативно зневажливе ставлення до особи, її найважливіших благ, переконаність у допустимості насильницьких засобів вирішення конфліктів. Посягання на життя чи здоров'я людини є для них ланкою в ланцюзі постійних актів агресивної поведінки в різних ситуаціях. Такий стереотип поведінки – це результат глибокої деформації їхньої особи, специфічний продукт егоцентричної орієнтації.

До другого типу належать злочинці, що характеризуються в цілому негативно, припускалися й раніше різних правопорушень, але спрямованість яких на вчинення посягань проти особи явно не виражена. Насильницький злочин виступає як засіб досягнення певних особистих цінностей, в ім'я яких

приносяться в жертву блага іншої людини. Цей тип можна назвати “проміжним”.

Третій – це так звані ситуаційні або випадкові злочинці, тобто ті, які до злочину характеризувалися позитивно чи нейтрально, а саме посягання вчинили під впливом несприятливої життєвої ситуації. У їх поведінці відсутні ознаки, властиві представникам двох попередніх типів. Вони застосовують насильство як реакцію на ситуацію, що сприймається ними як гостроконфліктна [45, с. 44].

6. Регіональна ознака. Загалом за допомогою порівняльного регіонального підходу до вивчення злочинності проявляються не лише загальні закономірності, а й специфіка змін причин та умов цього явища, особливості його локальних проявів. Це утворює передумови для диференціації заходів запобігання злочинності, її профілактики з урахуванням особливостей та перспектив розвитку певної території. Тобто специфіка регіональної злочинності не відривається від особливостей відповідного регіону, в іншому випадку регіональний аналіз втрачає свій сенс та стає формальним [56, с. 209].

Класифікація злочинності за регіональною ознакою досить поширена в юридичній науці, цю ознаку ще називають «географією злочинності». Переважна більшість хуліганств вчиняється у містах, тобто цей вид злочину належить до «міської» злочинності. Крім того, що на момент вчинення злочину більше половини хуліганів проживали в обласних центрах (76,6 %), набагато меншою серед правопорушників є кількість жителів районних центрів (10,7 %) та сіл або селищ (12 %). Наведені дані є яскравим відображенням негативних тенденцій, що, на жаль, мають місце в сучасних містах: зниження позитивного впливу соціального оточення, нівелювання сімейних цінностей, ріст безробіття, велика кількість аморальних розваг та спокус. Люди з антисуспільними поглядами більш схильні до сприйняття цих та інших негативних рис міського життя, а отже, і до вчинення злочинних дій [2, с. 110].

7. Територіальна ознака. Зазначений критерій (топографія злочинності) має важливе кримінологічне значення, його дослідження необхідне для отримання інформації щодо найбільш криміногенно небезпечних, у тому числі локальних зон, місць і обстановки, які об'єктивно можуть сприяти вчиненню певних злочинів. Класифікація злочинності за цією ознакою є подібною до географії злочинності, однак більш деталізована. Наприклад, за допомогою цього критерію можна вирізняти такі види злочинів, які вчиняються у віддалених спальних чи промислових районах міст, парках, вулицях, громадських місцях, житлових будинках, на підприємствах тощо. Хуліганство вчиняється повсюди. Так, найбільша кількість – 56,9 %, злочинних посягань вчиняються у громадських місцях (кафе, магазини, вокзали, житлові будинки, навчальні заклади, гуртожитки тощо), 46 % - на вулиці (двори житлових будинків, парки, зупинки громадського транспорту тощо), 11,7 % - в інших місцях (наприклад, громадський транспорт) [2, с. 111].

Отже, хуліганство можна характеризувати за окремими кримінально-правовими та кримінологічними критеріями (в їх сукупності), що дає змогу розглядати його як складову певних видів злочинності. Зокрема, за родовим об'єктом хуліганство належить до злочинів проти громадського порядку; за формою вини – до умисних злочинів; за мотивацією злочинної поведінки – до агресивних злочинів; за критерієм вчинення злочину одноособово чи у співучасті – до злочинів, що найчастіше вчиняються одноособово; за контингентом злочинців – до злочинів, що вчиняються чоловіками, молоддю, безробітними, неодруженими, особами, які в момент вчинення злочину перебували у стані алкогольного сп'яніння; за регіональною ознакою – до міських злочинів; за територіальною ознакою – до злочинів, що вчиняються у громадських місцях.

1.2. Історичний досвід кримінально-правової регламентації з кримінально-правових позицій

На сучасному етапі розбудови української держави в контексті Європейських стандартів зростає роль правової науки, в тому числі, кримінального права, яке повинно базуватись як на засадах порівняльного правознавства, так і на засадах вивчення історії українського права. Саме українському праву притаманно бути засобом забезпечення прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства і держави. У великій мірі досягти цієї мети можна шляхом реформування і вдосконалення чинного кримінального законодавства, утвердження ідеї верховенства права в кримінально-правовій доктрині. Таке можливе у випадку ґрунтовного вивчення та засвоєння історичного досвіду кримінально-правової науки на теренах України.

Як свідчать результати проведених досліджень, хуліганство за час існування в якості кримінально-караного діяння набувало різних форм свого прояву, його природа визначалась політико-нормативними документами до визначення і закріплення в кодифікованому законодавстві.

М.О. Лосский, М.О. Бердяев, М.І. Бахтін вважають, що поняття “хуліган”, “хуліганство”, походять від російського слова «хула», хулити – порочити, засуджувати, сварити (наприклад, хулити Бога, хулити порядок, владу...). М.Л. Наклович, дослідивши літературні джерела, зокрема англійських авторів, дійшов висновку про те, що «навіть етимологічне походження цього поняття спірне» [81, с. 8]. Проте деякі дослідники вважали, що слова “хуліган”, “хуліганство” – це слова іноземного походження і відстоювали думку, що дані слова є похідними від прізвища ірландської родини злочинців Hooligan, яка проживала у XVIII ст. в Лондоні. Інші – від імені ірландця Holly, що організував декілька банд, які тероризували оточуючих. Також стверджувалось, що слова «хуліган»,

“хуліганство” походять від назви одного з американських індіанських племен, що кочувало між Техасом і Каліфорнією [54, с. 5].

Хуліганство як діяння, що, першою чергою, завдає шкоди моральним засадам, і демонструє зневагу, насамперед, до людини як такої, почало сприйматись як злочин і засуджуватись в кінці XIX ст. в Англії, США, Росії та інших країнах.

З цього випливає, що в поняття хуліганство вкладається елемент протиставлення однієї особи чомусь традиційно і об’єктивно сталому, егоїстичне та аморальне ставлення до будь-яких соціальних цінностей, встановленого порядку життєдіяльності. Проте визначення хуліганства на законодавчому рівні не було закріплено, доктринального визначення не мало [81, с. 7-8].

Дослідники зазначають, що в часи Київської Русі (“Руська Правда”) такого явища не спостерігалось.

З появою Московського князівства з’являються і стають звичайними такі прояви, як групові бійки “стінка на стінку” між вулицями, селами, виникає культ грубої фізичної сили, входить у побут брутальна лайка. В “Соборном уложении” 1649 р. такі прояви визначались як “озорство”, проте їм не надавалось серйозного значення. Лише у випадках заподіяння шкоди або масової участі в таких діях, ці вчинки розглядались як бунт, зазіхання на інтереси держави або влади, посягання на особу, майно тощо.

“Уложением о наказаниях уголовных и исправительных” 1845 р. як злочин визнавались “нарушения в присутственном месте во время заседания и в самой оной камере, осмелиться неприличными словами или какими-либо действиями оказать явное к сему месту неуважение.”.

В “Уголовном уложении” 1903 р. ст. 279 глави XXI “О нарушении постановлений, ограждающих общественное спокойствие” відповідальність наступала за участь в “шайке”, що супроводжувалось пошкодженням майна [100, с. 313].

Як зауважує В. В. Налуцишин, російські дослідники відзначають, що хуліганство і пияцтво були поширені в Росії, проте спеціальної норми, якою була б встановлена кримінальна відповідальність за такий злочин, не було, в судовій статистиці воно не враховувалося.

Більш того, на початку ХХ ст. активно обговорювалося питання про введення в кримінальне законодавство норми, якою було б встановлено відповідальність за хуліганство. Однак противники такого підходу перемогли і такої норми не було прийнято.

Неможливо окреслити об'єктивні ознаки хуліганства в силу того, що будь-яке діяння може мати характер хуліганського (при певних обставинах), а звідси і не може бути вказівок на об'єктивний склад діяння, в силу того, що хуліганство характеризує не зовнішній світ діянь і фактів, а світ внутрішніх психологічних процесів [83, с. 239].

П.І. Люблинський в об'єктивних ознаках хуліганства вбачав:

- 1) насильство як над особою, так і над майном;
- 2) колективне вчинення діяння декількома особами [100, с. 166-167].

Проте переважна більшість криміналістів хоча і не погодилась з включенням до кримінального законодавства складу злочину хуліганства, але дуже слушно зазначила, що особистий спокій людини, безперечно, потребує охорони, в тому числі на рівні кримінального закону [83, с. 239].

У радянському законодавстві вперше про хуліганство згадувалось в ст. 2 декрету РНК РРФСР від 4 травня 1918 р. “Про революційні трибунали”, згідно з якою до відання цих трибуналів були віднесені і “справи по боротьбі з погромами, хабарництвом, підлогами, неправомірним використанням радянських документів, хуліганством і шпигунством”. Хуліганство визначалося як контрреволюційний злочин, за наявності ознак політичного хуліганства, яке характеризувалося внесенням дезорганізації в розпорядження Радянської влади або образою моральних почуттів чи політичних переконань оточуючих, вчиненням безчинства. У випадках відсутності таких ознак хуліганство розглядалося як кримінальний злочин. У

той же час, підсудність хуліганства, згідно з вказаним Декретом 1918 р., визначалось нарівні з підсудністю контрреволюційних злочинів [103, с. 57].

Перша спроба визначення хуліганства, як кримінально-правового поняття була зроблена в постанові Касаційного відділу ВЦВК від 6.10.1918 р. “Про підсудність революційним трибуналам”, згідно з якою хуліганом вважався той, “хто виключно з метою ввести дезорганізацію в розпорядження Радянської влади або образити моральне почуття або політичних переконань оточуючих вчинює безчинство” [103, с. 58].

У процесі розробки і обговорення першого КК РРФСР 1922 р. особлива дискусія розгорнулася щодо доцільності (практичної необхідності) спеціальної статті в КК про відповідальність за хуліганство. Ст. 176 проекту КК 1922 р. хуліганство визначалось як “бешкетні, безцільні, пов’язані з явним проявом неповаги до окремих громадян або суспільства в цілому дії”. Ця стаття знаходилась у Главі “Посягання проти особи”.

У першому кримінальному кодексі РРФСР 1922 р. відповідальність за хуліганство було передбачено ст. 176, яка знаходилась в главі V “Злочини проти життя, здоров’я, свободи і гідності особи”, підрозділу 5 “Інші посягання на особу і її гідність”. Проте, в жовтні 1924 р. на сесії ВЦВК XI скликання редакція ст. 176 КК була змінена. З неї були вилучені слово “безцільно”, та не згадувалося про прояв неповаги “до окремих громадян”, а сама стаття складалася з двох частин. За ч. 1 (“просте хуліганство”) передбачалася відповідальність у вигляді примусових робіт до одного місяця або штрафу до 50 р. Ч. 2 встановлювалася кримінальна відповідальність осіб, до яких вже застосовувались заходи адміністративного стягнення, або коли хуліганські дії наполегливо не припинялися, не зважаючи на попередження органу міліції, або іншого, на кого покладался обов’язок підтримувати громадський порядок. Покаранням було позбавлення волі на строк до 3 місяців.

Пом’якшення покарання за хуліганські дії варто розглядати з урахуванням позитивних зрушень, які були обумовлені новою економічною

політикою (НЕП). Подальші дії радянської влади з індустріалізації та колективізації країни зумовили масові прояви невдоволення з боку населення, яке все більш зубожіло після відходу від НЕП [83, с. 240].

На сесії ВЦВК 1925 року було поставлено питання про посилення репресій щодо хуліганських проявів. А тому в проекті КК РРФСР 1926 р. редакція статті про відповідальність про хуліганство була змінена, а сама стаття віднесена до числа злочинів проти порядку управління. Як вказувалось у літературі того часу щодо правильності таких пропозицій, хуліганські дії зовсім не посягають на особу, тоді як порядку управління, або точніше громадському порядку спричинюються збитки від дій хулігана. Для цього до ст. 74 КК РРФСР 1926 р. вводиться ознака “явна неповага до суспільства”.

Враховуючи всі ці обставини, постановою ВЦВК від 7 червня 1926 р. була прийнята нова редакція ст. 176 КК 1922 р., яка і була відтворена в ст. 74 КК РСФСР 1926 р. в такій редакції: “Хуліганство, тобто бешкетні, пов’язані з явною неповагою до суспільства дії, вчинені в перший раз, тягнуть за собою позбавлення волі на строк до трьох місяців, якщо до порушення кримінального переслідування на особу, яка вчинила дії не було накладено адміністративне стягнення” [61].

Розвиваючи положення цієї постанови Нарком’юст РРФСР вказав, що за точним змістом ч. 1 ст. 74 КК РРФСР 1926 року, встановлюється можливість самостійного застосування обох видів переслідування: судового і адміністративного. В основу такого поділу було покладено зміст виданих виконкомами обов’язкових постанов про боротьбу з хуліганством, у яких повинно бути точно визначено, які саме хуліганські дії потребують застосування адміністративної репресії. Всі інші підлягають направленню в суд для застосування підвищеної проти адміністративного впливу санкції [83, с. 241].

В адміністративному порядку згідно з обов’язковими постановами, що видавалися в порядку ст. 1 Інструкції НКВС № 42 від 5.02.1927 р., повинні

переслідуватися хуліганські прояви, які не супроводжуються безпосереднім насильством над особою або пошкодженням державного чи приватного майна, як-то:

- виголошення в місцях загального користування брутальних слів;
- публічне демонстративне справляння природних потреб;
- настирливе приставання до громадян на вулицях і в інших місцях загального користування;
- протягування мотузок або дроту через вулиці, пішохідні стежки і тротуари;
- лякання будь-яким способом людей і коней і т.п. [104].

Постановою ВЦВК і РНК УРСР від 25 серпня 1926 р. ст. 176 КК УРСР 1922 року була викладена в такій редакції: “Хуліганство, тобто бешкетні, пов’язані з явною неповагою до суспільства дії, тягнуть за собою примусові роботи на строк до одного місяця або штрафом до 50 рублів.

Ті ж дії, якщо вони ускладнювалися буйством або безчинством, або наполегливо не припинялися, не зважаючи на попередження органів, що охороняють громадський порядок, - позбавлення волі на строк до трьох років із строгою ізоляцією.

Ті ж дії, якщо вони пов’язані із вбивством, згвалтуванням, тяжкими тілесними ушкодженнями на тілі або з підпалом, – позбавлення свободи на строк до десяти років зі строгою ізоляцією, з підвищенням при особливо обтяжуючих обставинах, до вищої міри спеціального захисту (розстріл)”.

Ст. 70 КК Української РСР 1927 року встановлено: “за хуліганські дії на підприємствах, в установах та прилюдних місцях – тюремне ув’язнення строком на один рік, якщо ці дії за своїм характером не спричинюють більш важкого покарання. За ті самі дії, якщо вони ускладнені буйством або бешкетом, або вчинені повторно, або вперто не припинялись, незважаючи на попередження органів, які охороняють громадський порядок, або за своїм змістом відзначались винятковим цинізмом та зухвальством, або вчинені групою осіб, або щодо неповнолітніх та жінок, – позбавлення волі на строк

до п'яти років. За ті самі дії, якщо вони поєднані з убивством, зґвалтуванням, тяжкими ушкодженнями на тілі або з підпалом, – позбавлення волі на строк до десяти років (в редакції Указу ПВР УРСР від 16 листопада 1940 р.) [61].

Завдання ідеологічного характеру – зміцнення “соціалістичного правопорядку”, на досягнення яких спрямовується дія ст. 70 КК УРСР, неможливо було викласти за допомогою юридичної мови, і тому ця кримінально-правова норма була переобтяжена оціночними поняттями. Це призводило до того, що як хуліганство визнавались посягання проти власності, особи тощо. Після прийняття КК РРФСР 1926 р. та КК УРСР 1927 р. в доктрині радянського кримінального права надзвичайно широко почали використовуватись терміни “соціалістичні суспільні відносини”, “суспільно небезпечні наслідки”, “суспільна небезпечність особи злочинця” тощо. Це вплинуло і на визначення природи хуліганства, яке, на думку Б. С. Утьовського спрямоване не проти окремої людини, а проти суспільства в цілому [104, с. 205].

Згідно з постановою ЦВК і РНК СРСР від 29 березня 1935 р. (СЗ № 18) “Про заходи боротьби з хуліганством” за злісне хуліганство, передбачене ч. 2 ст. 74 КК РРФСР і відповідними статтями кримінальних кодексів інших союзних республік, встановлювалось покарання до 5 років тюрми [104, с. 381].

Враховуючи наведене, можна зробити висновок, що радянська влада, забезпечуючи захист державних інтересів, відійшла від захисту інтересів окремих громадян, вбачаючи в хуліганських проявах діяння, що завдає шкоду, в першу чергу, державі.

Реформування кримінального законодавства в 50-ті роки минулого століття, що здійснювалось шляхом уніфікації КК Союзних республік, зачепило і кримінально-правові норми УРСР. Текст ч. 1 ст. 206 КК РРФСР повністю було відтворено в ст. 206 КК УРСР 1960 р.: “Хуліганство, тобто дії, що грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до

суспільства, – карається позбавленням волі на строк до одного року або виправними роботами на той же строк. Злісне хуліганство, тобто ті ж самі дії, пов'язані з опором представнику влади або представнику громадськості, який виконує обов'язки по охороні громадського порядку, або за своїм змістом визначаються виключним цинізмом або зухвалістю, або вчинені особою, раніше судимою за хуліганство або особливо небезпечним рецидивістом, - карається позбавленням волі на строк до п'яти років” [60].

П.П. Михайленко зазначав: “Якщо в кодексі 1927 р. хуліганство входило до глави “Злочини проти порядку управління”, то в КК УРСР 1960 р. його перенесено до глави “Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку і народного здоров'я”, що повністю відповідає сутності і природі хуліганства [80, с. 216].

У 70-х роках кримінальна відповідальність за повторне дрібне хуліганство була виключена з усіх КК Союзних республік, а в 80-х роках було дещо посилено відповідальність за “просте” хуліганство (була передбачена відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк до одного року, або виправних робіт на той же строк, або штрафу у розмірі до двохсот карбованців). Проте норма (ст. 206 КК УРСР) була до некоректності переобтяжена оціночними поняттями політичного, ідеологічного та нормативного характеру. Одним із них було залишено поняття “громадського порядку” як конструктивної ознаки цього злочину. Це на практиці призводило до притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які фактично вчиняли адміністративні правопорушення. Науковці, зокрема, С.С. Яценко, ще в 1965 році зазначав, що не можна визнати вдалим вживання терміну “громадський порядок” у ст. 206 КК УРСР та самій назві Глави X Кодексу. У даному випадку мова йде по суті про поняття більш вузьке – про правопорядок, а точніше лише про частину його [108, с. 107].

В. В. Налуцишин також відстоює дану позицію та слушно стверджує, що цим злочином завдається шкода не громадському порядку, і навіть не правопорядку, а саме «громадському спокою», обґрунтовуючи це тим, що

матеріали кримінальних справ засвідчують, що в більшості випадків аморальне ставлення хуліганів до честі і гідності потерпілих саме і завдає шкоди цій соціальній цінності. Обумовлене воно тим, що переважна більшість осіб, які вчинили хуліганство ніде не працювали, раніше притягувалися до кримінальної відповідальності, їм були притаманні егоїзм, озлобленість та інші негативні риси. Очевидно, що основною причиною вчинення злочинів взагалі, і хуліганства зокрема, є стан бідності суб'єктів цих злочинів [83, с. 243].

П. П. Михайленко слушно зауважив про те, що кримінально-каране хуліганство має спільні риси з іншими злочинами, зокрема, зі злочинами проти особи, індивідуальної власності громадян, порядку управління і т.д., чи грубо порушено громадський порядок, це встановлюють слідчі і судові органи, виходячи із всієї сукупності обставин справи і особи обвинуваченого (підсудного) [80, с. 217].

В свою чергу, Верховний Суд України постійно звертав увагу і слідчих органів, і судів на те, що в постановках про пред'явлення обвинувачення і в обвинувальних висновках не вказувалося, у чому саме полягало грубе порушення громадського порядку. Різні підходи щодо кваліфікації діянь, які «грубо порушують громадський порядок» і “виражають явну неповагу до суспільства”, продовжували і продовжують мати місце в слідчо-судовій практиці [43].

М. Й. Коржанський відмічає: «Хоча у багатьох постановках судових органів відзначається, що хуліганство відрізняється очевидним і грубим порушенням громадського порядку і неповагою до суспільства, але ці вказівки мають незначну практичну цінність, оскільки майже всі навмисні злочини (якщо не всі) є грубим порушенням громадського порядку і виражають явну неповагу до суспільства (вбивство, розбій, згвалтування, масові заворушення, групова бійка і т. ін.). Практика свідчить, що під законодавче визначення хуліганства підпадає будь-який навмисний злочин» [54, с. 453].

Після розвалу СРСР законодавці пострадянських країн суттєво змінили опис юридичних ознак складу хуліганства. Аналізуючи норми чинного КК України (від 2001 р.), можна дійти висновку, що громадський порядок охороняється не лише ст. 296 КК, але й всією системою норм КК України.

У контексті даного дослідження варто відзначити, що науковцями здійснено ряд спроб періодизації розвитку правової регламентації кримінального хуліганства.

Так, В. В. Налуцишин встановив такі періоди розвитку нормативного закріплення хуліганства як злочину:

«а) 1917-1922 рр. – політико-нормативними документами хуліганство визначається як діяння з ознаками контрреволюційного вчинку (політичне хуліганство);

б) 1922-1927 рр. – хуліганство визнається злочином проти особи;

в) 1927-1960 рр. – хуліганство визнається злочином проти порядку управління, яким завдається шкода громадському порядку;

г) 1960-2001 рр. – злочин проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я;

д) з 2001 р. по цей час – злочин проти громадського порядку та моральності» [85, с. 379].

Л. О. Кузнецова за періодами розвитку вітчизняного кримінального законодавства запропонувала такі етапи генезису кримінальної відповідальності за хуліганство:

«1) виникнення кримінальної відповідальності за хуліганство як мотив злочинної поведінки (перша половина XIII – перша половина XVII ст.ст.);

2) розвиток відповідальності та її диференціація (друга половина XVII – початок XX ст.ст.);

3) законодавче оформлення ознак хуліганства як окремого складу злочину (1922-1960 рр.);

4) трансформація ознак хуліганства як мотиву злочину та окремого складу злочину (1960 р. й дотепер)» [69, с. 10].

За об'єктом посягання науковець виділила такі періоди розвитку й становлення кримінальної відповідальності за хуліганство:

- 1) посягання па різні суспільні відносини, зокрема на життя та здоров'я, відносини власності (IX ст. – 1649 р.);
- 2) посягання на життя та здоров'я, відносини класності, честь та гідність особи (1649-1715 рр.);
- 3) посягання на державну владу (1715-1845 рр.);
- 4) посягання на порядок управління, релігійні відносини (1845-1917 рр.);
- 5) посягання на державну владу (1917-1922 рр.);
- 6) посягання на особу (1922-1927 рр.);
- 7) посягання на порядок управління (1927-1960 рр.);
- 8) посягання на життя особи, громадський порядок та моральність (1960 р. й дотепер) [69, с. 11].

Отже, на підставі викладеного можна підсумувати, що хуліганство наносить шкоду моральним засадам, і демонструє зневагу, в першу чергу, до людини як такої, є кримінально караним діянням. Як злочин його почали сприймати і засуджувати в кінці XIX ст. в Англії, США, Росії та інших країнах. У періодизації розвитку вітчизняного кримінального законодавства можна виділити кілька періодів, кожен з яких демонструє ставлення суспільства і влади до даного виду злочинної діяльності. У вітчизняному просторі ставлення законодавця до хуліганства змінювалось в бік декриміналізації, про що свідчить порівняння кількох кримінальних кодексів.

Висновки до розділу 1

Хуліганство можна характеризувати за окремими кримінально-правовими та кримінологічними критеріями (в їх сукупності), що дає змогу розглядати його як складову певних видів злочинності. Зокрема, за родовим об'єктом хуліганство належить до злочинів проти громадського порядку; за формою вини – до умисних злочинів; за мотивацією злочинної поведінки – до агресивних злочинів; за критерієм вчинення злочину одноособово чи у співучасті – до злочинів, що найчастіше вчиняються одноособово; за контингентом злочинців – до злочинів, що вчиняються чоловіками, молоддю, безробітними, неодруженими, особами, які в момент вчинення злочину перебували у стані алкогольного сп'яніння; за регіональною ознакою – до міських злочинів; за територіальною ознакою – до злочинів, що вчиняються у громадських місцях.

Кримінально-правове визначення хуліганства свідчить про те, що аналізований вид злочинів необхідно відносити виключно до умисних. Адже особа, грубо порушуючи громадський порядок, усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, тим самим виражає явну неповагу до суспільства, передбачає можливі суспільно небезпечні наслідки такого діяння і бажає їх настання (або ж хоча і не бажає, але свідомо припускає їх настання).

Кримінально-каране хуліганство має спільні риси з іншими злочинами, зокрема, зі злочинами проти особи, індивідуальної власності громадян, порядку управління і т.д., чи грубо порушено громадський порядок, це встановлюють слідчі і судові органи, виходячи із всієї сукупності обставин справи і особи обвинуваченого (підсудного).

Хуліганство наносить шкоду моральним засадам, і демонструє зневагу, в першу чергу, до людини як такої, є кримінально караним діянням. Як злочин його почали сприймати і засуджувати в кінці XIX ст. в Англії, США, Росії та інших країнах. У періодизації розвитку вітчизняного кримінального

законодавства можна виділити кілька періодів, кожен з яких демонструє ставлення суспільства і влади до даного виду злочинної діяльності. У вітчизняному просторі ставлення законодавця до хуліганства змінювалось в бік декриміналізації, про що свідчить порівняння кількох кримінальних кодексів.

РОЗДІЛ 2.

Об'єктивні та суб'єктивні ознаки хуліганства як кримінально караного діяння

2.1. Об'єкт хуліганства у кримінальному праві України

Правильна постановка питання про об'єкт злочину має важливе теоретичне і практичне значення. Саме об'єкт дозволяє розкрити соціальну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежуванню його від суміжних суспільно небезпечних посягань. Об'єкт має суттєве значення і для визначення самого поняття злочину, в значній мірі впливає на зміст його об'єктивних і суб'єктивних ознак, є вихідним при кваліфікації злочинів, побудові системи Особливої частини КК України.

У науці кримінального права домінує точка зору, згідно з якою об'єктом будь-якого злочину є охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини [8, с. 152; 25, с. 17]. Однак існують й інші концепції щодо визначення об'єкта злочину. Зокрема С. Б. Гавриш та М. І. Бажанов об'єктом злочину вважають благо [22, с. 125-172; 3, с. 30]. Хоча при цьому М. І. Бажанов ототожнює благо із суспільними відносинами [3, с. 30].

У сучасній вітчизняній кримінально-правовій науці набула поширення позиція щодо визначення об'єкта злочину як цінностей, які охороняються кримінальним правом, проти яких спрямоване злочинне діяння і яким воно може спричинити або спричиняє шкоду [79, с. 56; 106, с. 75-78]. Послідовник цієї позиції Є. В. Фесенко до категорії "цінностей" відносить різноманітні об'єкти матеріального світу, в тому числі і людину, які мають суттєве позитивне значення для окремих осіб, соціальних груп і суспільства в цілому. Будь-яке злочинне діяння, спрямоване проти цих найважливіших цінностей,

заподіює або ставить під загрозу заподіяння їм шкоди. Тому зазначені цінності, на думку вченого, виступають об'єктом злочину [107, с. 51].

В. П. Ємельянов зазначає, що "...ні суспільні блага і цінності, ні люди не можуть виступати у всіх випадках як об'єкти злочинних посягань. Універсальною категорією, що охоплює всі без винятку охоронювані кримінальним законом реальні об'єкти, може виступати категорія "сфери життєдіяльності людей" [33, с. 7-11].

Кожна з позицій вчених належно обґрунтована і містить раціональне "зерно". Слід погодитися з В. І. Осадчим, що "...в принципі "благо", "цінності", "сфери життєдіяльності людей" означають умови існування суспільних відносин і забезпечується суспільними відносинами" [90, с. 9]. Ці суспільні відносини забезпечують найбільш суттєві блага й інтереси особи, охороняються кримінальним правом і представляють собою об'єкти злочинів.

Отже, досліджуючи об'єкт хуліганства слід опиратись на найбільш поширену в теорії кримінального права концепцію об'єкта злочину – суспільні відносини – відносини, на які посягає злочин, завдаючи їм певної шкоди, і які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність.

У науці кримінального права найпоширенішою є триступенева класифікація об'єктів "за вертикаллю" (загальний, родовий та безпосередній). Ця класифікація цілком відповідає потребам практики, є логічною і ґрунтується на співвідношенні філософських категорій "загального", "особливого" і "окремого".

Найбільше значення як для правотворчої, так і для правозастосовної діяльності має безпосередній об'єкт злочину. Під ним слід розуміти ті конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певної статті Особливої частини КК, і яким завдається шкоди злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину. Завданням же даного дослідження є встановлення тих суспільних відносин, які визначені законодавцем як безпосередній об'єкт даного злочину, і розкриття їх змісту.

У теорії кримінального права широко відома також і класифікація безпосередніх об'єктів злочинів “за горизонталлю”. Сутність цієї класифікації полягає в тому, що на рівні безпосереднього об'єкта виокремлюють основний (головний) і додатковий об'єкти. Необхідність такої класифікації виникає тоді, коли один і той же злочин одночасно завдає шкоди кільком суспільним відносинам. Додатковий об'єкт, так само як і основний безпосередній об'єкт, має важливе значення для визначення соціальної сутності вчиненого злочину, для встановлення тяжкості наслідків, що настали чи могли настати. Ця властивість додаткового об'єкта часто використовується законодавцем для виокремлення кваліфікованих складів [99, с. 74].

Аналіз Розділу XII Особливої частини КК України, який включає статтю 296 «Хуліганство», дає підстави дійти висновку, що він об'єднує склади злочинів, родовим об'єктом яких, як зазначено в законодавстві, є громадський порядок та моральність. Тому об'єктом хуліганства є громадський порядок у тій його сфері, що пов'язана з суспільними відносинами, які забезпечують обстановку суспільного спокою і поведінку громадян, що відповідає закону, в різних сферах соціального спілкування.

Визначення громадського порядку у широкому значенні набуває поширення у сучасній кримінально-правовій науці. Так, В. Т. Дзюба зазначає, що визначення громадського порядку у вузькому розумінні фактично зводить його до системи суспільних відносин, що складаються у сфері забезпечення нормальних умов відпочинку, побуту і спокою в громадських місцях. Громадський порядок – це досить широка соціальна категорія, оскільки громадський порядок складають: правопорядок, державний порядок, порядок управління з одного боку; звичаї, етичні і моральні правила поведінки – з іншого. А тому він робить висновок – немає підстав для “вузького” його тлумачення [29, с. 15-18]. Аналогічну позицію зайняв й С. Д. Шапченко, який вважає, що “громадський порядок – це стан суспільних відносин, пов'язаний з додержанням кожним громадянином умов,

визначених правовими нормами, традиційними моральними та звичаєвими вимогами щодо поваги до влади, правослухняність, додержання правил загальної поведінки у суспільстві, за якою кожен зі свого боку поводить себе так, як фактично поведуться інші. Громадський порядок знаходиться у єдності і взаємообумовленості з правопорядком” [68, с. 118].

Досить розгорнуте визначення громадського порядку запропонував й М. Й. Коржанський: “Громадський порядок... не може бути об’єктом одного злочину. Громадський порядок – це порядок, що існує у даному суспільстві, тобто вся система його визначальних суспільних відносин. Громадський порядок включає правопорядок у цілому, охоплюючи і громадську безпеку, і громадський спокій, і здоров’я населення, й інтереси особи та інші суспільні блага, що охороняються кримінальним законом” [55, с. 50, 54].

Однак в теорії кримінального права існують й інші концепції розуміння громадського порядку. Так, окремі науковці під громадським порядком розуміють не всю систему суспільних відносин, а лише один з її сегментів – обстановку спокою, тиші та благопристойності в громадських місцях [32, с. 46]. Зокрема Н. Ф. Кузнецова поняття “громадський порядок” застосовує в змісті закріпленого в нормах права й моралі певного порядку відносин у громадських місцях, сукупності видів і форм поведінки громадян у суспільстві [71, с. 37]. А. В. Серьогін характеризував громадський порядок як урегульовану нормами права та іншими соціальними нормами систему суспільних відносин, встановлення, розвиток та охорона яких забезпечують підтримку стану суспільного та особистого спокою громадян, повагу їхньої честі, людської гідності та суспільної моральності [103, с. 4]. На думку В. І. Осадчого, громадський порядок – це стан суспільних відносин, що складається у громадських та будь-яких інших місцях унаслідок поведінки людей, і який реально відображає відповідність такої поведінки вимогам соціальних норм, що їх регулюють. При цьому стан суспільних відносин, що складається в будь-яких інших місцях, характеризує громадський порядок

лише за умови його впливу на стан суспільних відносин, який створюється у громадських місцях [90, с. 15].

Тобто у вузькому змісті громадський порядок розуміється як обумовлена інтересами всього народу, врегульована нормами права система суспільних відносин, що складаються, головним чином, у громадських місцях, а також суспільних відносин, що виникають і розвиваються поза громадськими місцями, але за своїм характером життя, що забезпечують охорону здоров'я, честі громадян, зміцнення народного надбання, громадський спокій, створення нормальних умов для діяльності підприємств, установ і організацій [34, с. 7].

На наш погляд, найбільш чітко сформульовано поняття об'єкта хуліганства в інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про практику застосування судами при розгляді справ окремих норм матеріального права щодо кваліфікації хуліганства від 30.01.2013 р. № 223-192/0/4-13, де зокрема зазначено, що об'єктом захисту у ст. 296 КК є громадський порядок, який слід розуміти як стан суспільних відносин, що виник, сформувався, змінюється та існує під впливом дії правових норм (значною мірою), моральних засад, звичаїв, етичних правил, традицій, інших позаюридичних чинників і знаходить свій вияв (відображається) у безпечності громадського спокою, охороні здоров'я, честі та гідності людини, її прав та свобод, зокрема права на відпочинок, усталених правил співжиття, комунікації (спілкування), у поведінці в побуті, у повазі і ставленні членів спільноти один до одного, у нормальному функціонуванні органів державної влади, місцевого самоврядування, різних установ, організацій, громадських об'єднань, інших інституцій, які займаються корисною суспільною діяльністю. Посягання на ці відносини здійснюються в активній формі, в основному з ініціативи правопорушника або через використання незначного (нікчемного) приводу, як правило, відбуваються в публічних (громадських, людних) місцях, супроводжуються ненормативною (брутальною, нецензурною) лексикою та/або фізичним

насильством, зокрема із використанням травмуючих властивостей таких предметів, як вогнепальна зброя, і призводять до заподіяння моральної та матеріальної шкоди.

У даному контексті є доречним наступний приклад із судової практики. Так, 30 вересня 2015 року, приблизно о 08-00 год., особа П. з метою витребувати та повернути грошові кошти, які, як він вважав, його матір особи Д. відділа на зберігання сусідам сім'ї – особі К., прийшов за вказаною адресою, де у від господарки будинку особи К. почав вимагати віддати йому грошові кошти. На це особа К. пояснила, що в неї немає грошей, які належать його матері, та пішла в середину свого домоволодіння. На це особа П., обурившись поведінкою особи К., з хуліганських спонукань, грубо порушуючи громадський порядок, виражаючи явну неповагу до суспільства, ігноруючи існуючі в суспільстві елементарні правила поведінки, на виду у громадян, перебуваючи в громадському місці, достовірно знаючи, що його дії відомі навколишнім, з особливою зухвалістю підняв лежачу на землі цеглину та нею розбив вікно будинку, при цьому вимагав, щоб особа К. вийшла на подвір'я, після чого особа П. підібрав з землі ще одну цеглину, якою розбив друге вікно вказаного будинку. На це з будинку вийшов особа М., до якого підбіг особа П. та безпричинно наніс йому один удар правим кулаком в ліву скроню, завдавши при цьому фізичного болю, не завдавши тілесних ушкоджень, після чого покинув двір вказаного домоволодіння.

Своїми діями особа П. скоїв хуліганство, тобто грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю (хуліганство), тобто злочин, передбачений ст.296ч.1 КК України.

Обвинувачений особа П. винним себе в скоєнні вищевказаного хуліганства при вищевказаних обставинах визнав та показав, що дійсно 30 вересня 2015 року, приблизно о 08-00 годині ранку він прийшов на подвір'я свого сусіда – особи М. з ціллю повернення грошей. Після того, як йому

двері не відчинили, він взяв лежачу на землі цеглину та розбив скло у двох вікнах. В цей час з будинку вийшов особа М., який став сваритися.

Окрім особистого визнання своєї вини обвинуваченим, його винуватість в скоєнні злочину повністю підтверджується протоколом огляду місця події з фототаблицею, де виявлені побиті вікна будинку та іншими матеріалами кримінального провадження.

Новгородівський міський суд Донецької області прийшов до висновку, що скоєне особою П. було правильно кваліфіковано за ст.296 ч.1 КК України, як грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю (хуліганство), а тому, враховуючи всі обставини справи, визнав його винним за даною статтею та призначити йому покарання у вигляді трьох місяців арешту [15].

Механізм злочинного посягання на охоронювані законом суспільні відносини, що забезпечують громадський порядок, полягає у тому, що один з названих суб'єктів (громадянин) не виконує або неналежним чином виконує встановлені для нього обов'язки по дотриманню загальноприйнятих правил поведінки в громадських місцях, у процесі виробництва та у побуті, й тим самим розриває охоронюваний законом соціальний зв'язок, виключає себе зі сфери охоронюваних кримінальним законом відносин. Саме через посягання на цей соціальний зв'язок і завдається значна шкода громадському порядку як об'єкту даного злочину.

Відповідно до вітчизняної науки та практики при здійсненні посягань на громадський порядок порушується налагоджений ритм життєдіяльності суспільства, відбувається дезорганізація його об'єктивної сторони – соціальних зв'язків – і в той же час заподіюється певна шкода його суб'єктивній стороні – індивідуальній свідомості, стану людей як суб'єктів суспільних відносин. Тобто в процесі здійснення даного виду злочину порушується громадський порядок, а саме, суспільні відносини, що складаються в процесі свідомого та добровільного дотримання громадянами встановлених у нормах права та інших нормах неюридичного характеру

правил поведінки в громадських місцях, у сфері суспільно корисної діяльності тощо [82, с. 304].

Як вже нами зазначалось, чинний закон про кримінальну відповідальність передбачає посягання на громадський порядок (Розділ XII) та громадську безпеку (Розділ IX), тобто в окремих розділах Особливої частини КК України. Водночас Кодекс України про адміністративні правопорушення, навпаки, на відміну від КК, у Главі 14 “Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку” об’єднує склади правопорушень, об’єктом посягань яких є громадський порядок, а також громадська безпека [50].

На нашу думку, підхід, використаний законодавцем у Кримінальному кодексі, є раціональнішим, на відмінну від того, який було використано в Кодексі України про адміністративні правопорушення. Дану тезу можна обґрунтувати тим, що істотні розходження між поняттями “громадський порядок” та “громадська безпека” пов’язані з нормативними засобами врегулювання даних явищ. Громадський порядок досягається в результаті впорядкування суспільних відносин за допомогою всіх форм нормативного регулювання, тоді як громадська безпека – тільки з використанням правових і технічних норм [76, с. 87]. Однак при цьому слід враховувати, що на формування представлених підходів довгий час впливали соціально-політичні та ідеологічні підвалини. КК України – це результат праці вітчизняного законодавства за часів вже незалежності нашої держави, тоді як КУпАП – це спадщина правової бази радянської епохи.

КК України ставить під охорону не лише громадський порядок, але й життя та здоров’я громадян, власність і деякі інші суспільні відносини. Тому поряд з безпосереднім об’єктом досліджуваного злочину слід виокремлювати додаткові об’єкти. Таким чином, додатковим факультативним об’єктом хуліганства можуть виступати здоров’я особи, громадська безпека, авторитет органів державної влади.

Водночас варто відзначити, що у КК України відсутня прив'язка хуліганства із його вчиненням у громадських місцях. Тобто можна логічно припустити, що громадський порядок, який є безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину, може бути порушений як при наявності сторонніх осіб, так і при їхній відсутності, тобто у присутності виключно потерпілого, що може відбуватись у безлюдному місці, в темну пору доби, в приміщенні. Проте вчиненая хуліганських дій за наявності інших людей, при проведенні публічного заходу (покладення квітів до пам'ятника, футбольного матчу, концерту тощо) можна визнати як одну із ознак, яка вказує на грубість порушення громадського порядку [87, с. 536].

Так, наприклад, 13 серпня 2016 року, біля 19 години, на стадіоні в с. Подвір'ївка Кельменецького району Чернівецької області проходив футбольний матч чемпіонату Кельменецького району серед сільських команд між футбольною командою "Прут" с. Подвір'ївка та футбольною командою "Іскра" с. Бабин Кельменецького району. В цей час боковий арбітр особа Ж. зафіксував положення "поза грою" гравця команди "Прут" особи Ф., який, не погоджуючись із рішенням арбітра, почав висловлюватися в адресу особи Ж. нецензурними словами. Головний арбітр матчу особа Н. подав звуковий сигнал про зупинення гри і зробив особі Ф. попередження у виді "Жовтої картки". Особа Ф., не погоджуючись із рішенням особи Н., почав висловлюватися нецензурними словами на його адресу та вибив у нього з рук карки попередження. Особа Н. зробив особі Ф. друге попередження і продемонстрував "жовту картку", а потім "червону картку". Після цього особа Ф., діючи умисно, безпричинно, в присутності гравців обох команд та вболівальників, з хуліганських мотивів, грубо порушуючи громадський порядок та норми поведінки, демонструючи явну неповагу до суспільства, що супроводжувалося особливою зухвалістю, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, кулаком правої руки наніс один удар в ліве вухо особи Н., внаслідок чого потерпілий присів на землю. Продовжуючи свої хуліганські дії, особа Ф. наніс ще один удар правою ногою по тулубу особи Н. Своїми

протиправними діями особа Ф. заподіяв особі Н. наступні тілесні ушкодження: садно лівої вушної раковини, гострий післятравматичний лівобічний кохлеоневрит, який ускладнився розвитком гострої лівобічної посттравматичної глухоти четвертого ступеню та правобічною приглухуватістю першого ступеню, які відносяться до легких тілесних ушкоджень, що потягли за собою короткочасний розлад здоров'я.

Внаслідок хуліганських дій особи Ф. футбольний матч було припинено.

Вина обвинуваченого у вчиненому стверджувалася його показаннями, показаннями потерпілого та свідків.

З огляду на вищезазначене, Кельменецький районний суд Чернівецької області вважав, що дії обвинуваченого слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 296 КК України, оскільки в ході судового розгляду було встановлено, що він скоїв хуліганство, тобто грубе порушення громадського порядку, з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалося особливою зухвалістю. Особлива зухвалість в діях підсудного виразилась у нанесенні ударів потерпілому, які спричинили тілесні ушкодження [13].

Отже, на основі проведених досліджень можна зробити висновок, що об'єктом хуліганства є громадський порядок, який ми можемо визначити як нормативно врегульовану та охоронювану кримінальним законодавством сукупність суспільних відносин, які формуються при забезпеченні гідних умов праці, дозвілля, побуту та спокою людей. Своєю чергою, додатковим факультативним об'єктом хуліганства можуть виступати здоров'я особи, громадська безпека, авторитет органів державної влади. Громадський порядок, який є безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину, може бути порушений як при наявності сторонніх осіб, так і при їхній відсутності, тобто у присутності виключно потерпілого, що може відбуватись у безлюдному місці, в темну пору доби, в приміщенні. Проте вчиненая хуліганських дій за наявності інших людей, при проведенні публічного заходу (покладення квітів

до пам'ятника, футбольного матчу, концерту тощо) можна визнати як одну із ознак, яка вказує на грубість порушення громадського порядку.

2.2. Характеристика об'єктивної сторони хуліганства

Відповідно до положень кримінального права, об'єктивну сторону злочину формують такі ключові ознаки, як діяння, наслідки та причинний зв'язок між діянням і наслідками.

Об'єктивні ознаки злочину проявляються в конкретну акті поведінки суб'єкта у виді дії чи бездіяльності, що завжди здійснюється у певній об'єктивній обстановці, у певному місці і в певний час. Цей акт поведінки завжди відбувається відповідним способом. Причому діяння (дія чи бездіяльність) перебуває у причинному зв'язку із суспільно небезпечними наслідками. Ці ознаки притаманні будь-якому злочину як явищу реальної дійсності. Без цих ознак злочину бути не може. Вони мають місце завжди, у всіх випадках, коли вчиняється злочин. В об'єктивних ознаках виявляються як фактичні, так і соціальні властивості злочину, передусім, його суспільна небезпечність. Тобто об'єктивна сторона злочину – це зовнішня сторона (зовнішнє вираження) злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину.

Усі ознаки об'єктивної сторони злочину з погляду їх закріплення у диспозиціях статей Особливої частини КК можна поділити на дві групи: обов'язкові (основні) та факультативні (додаткові) [109, с. 239].

До обов'язкових ознак належить діяння у формі дії або бездіяльності. Діяння завжди або безпосередньо вказується в диспозиції статті Особливої частини КК, або однозначно впливає з її змісту і, таким чином, виступає обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину. Тому

встановлення ознак такого діяння (дії чи бездіяльності) є обов'язковим у кожній кримінальній справі.

До факультативних ознак об'єктивної сторони складу злочину належать: суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб і засоби вчинення злочину. Ці ознаки, притаманні злочину як явищу реальної дійсності, не завжди вказуються в законі як ознаки конкретного складу злочину, тобто вони є не обов'язковими, а факультативними. Однак, якщо суспільно небезпечні наслідки, місце, час, спосіб, обстановка і засоби вчинення злочину прямо вказані у диспозиції статті Особливої частини КК або однозначно випливають з її змісту, то вони набувають значення обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину, і їх встановлення в такому випадку є обов'язковим.

Об'єктивна сторона є елементом складу злочину і входить до підстави кримінальної відповідальності. Тому особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності лише тоді, коли у вчиненому нею діянні встановлені всі ознаки об'єктивної сторони складу злочину. Ознаки об'єктивної сторони багато в чому визначають суспільну небезпечність злочину. Характер діяння, спосіб його вчинення, місце, час, обстановка вчинення злочину, тяжкість суспільно небезпечних наслідків, що настали, є найважливішими показниками суспільної небезпечності як соціальної властивості злочину. У цьому зв'язку об'єктивні ознаки діяння враховуються передусім при рішенні питання про криміналізацію тих чи інших діянь, тобто визнанні їх злочинними і караними самим законодавцем. Крім того, тяжкість наслідків, спосіб вчинення злочину визначають суворість покарання [87, с. 518].

Аналіз об'єктивної сторони дає можливість встановлювати інші елементи й ознаки складу злочину: об'єкт, якому заподіюється шкода даним злочином, відповідну форму вини, мотив, мету злочину, які не завжди

вказуються в диспозиціях статей Особливої частини КК, і, таким чином, правильно кваліфікувати вчинене.

На основі аналізу змісту ст. 296 КК України можна стверджувати, що об'єктивна сторона хуліганства законодавчо не конкретизована. Із диспозиції ст. 296 КК України випливає, що обов'язкова ознака об'єктивної сторони досліджуваного протиправного діяння – це тільки його вчинення, тоді як саме діяння проявляється у грубому порушенні громадського порядку, яке супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом.

Хуліганство може полягати у застосуванні насильства (побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень) до потерпілих, знищенні або пошкодженні майна, безладній стрілянині, використанні сильнодіючих речовин з метою зірвати проведення масового заходу, проявах безсоромності, знущанні над безпорадними людьми тощо. Тобто хуліганство може виражатися у вчиненні діянь, які передбачені іншими статтями Особливої частини КК або КУпАП. Ознакою об'єктивної сторони хуліганства такі діяння стають з урахуванням місця, часу й обстановки, інших об'єктивних ознак, а також мотивів їх вчинення.

Так, наприклад, як було встановлено за матеріалами кримінальної справи № 344/4164/16-к, особа Р. вчинив грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалося особливою зухвалістю (хуліганство), та незаконне проникнення до житла. Злочини було вчинено за наступних обставин.

08.10.2015 близько 23 год. неповнолітня особа Ч., повертаючись додому, підійшла до будинку, де біля третього під'їзду зустріла особу Р. Помітивши потерпілу, особа Р., діючи умисно, проявляючи елементи вседозволеності, явної неповаги до встановлених в суспільстві правил і норм поведінки, з особливою зухвалістю став кричати на особу Ч., погрожував фізичною розправою, демонструючи при цьому предмет, схожий на пістолет. Під час протиправних дій, особа Р. наказав потерпілій рухатись до квартири

№52, яку вона тимчасово винаймала з неповнолітніми особою Л. та особою Ж.

Перелякавшись, особа Ч. вирішила виконувати будь-які вказівки особи Р. та спільно із ним піднялась на п'ятий поверх та підійшла до вхідних дверей квартири №52, де особа Р., продовжуючи вчиняти неправомірні дії, поводячись нахабно, грубо порушуючи громадський порядок, застосовуючи психологічний тиск на потерпілу, з метою незаконного проникнення у житло, наказав особі Ч. відчинити вхідні двері квартири, після чого разом із нею зайшов в середину помешкання, де на той час перебували особа Л., особа Л., особа Ж. та особа В.

Перебуваючи в приміщенні житлової квартири №52, особа Р., діючи умисно, грубо порушуючи громадський порядок, проявляючи елементи всездозволеності, явної неповаги до встановлених в суспільстві правил і норм поведінки, з особливою зухвалістю, розпочав висловлюватись до присутніх нецензурною лексикою. При цьому, особа Р. демонстрував їм предмет ззовні схожий на пістолет та погрожував його застосуванням, після чого вдарив ногою по столу. Далі особа Р., продовжуючи хуліганські дії, прагнучи протиставити себе суспільству, показати зневагу до оточуючих, змусив неповнолітніх особу Л. та особу Ж. перейти в приміщення кухні, куди зайшла і особа Ч. На кухні особа Р. продовжив висловлюватись в сторону неповнолітніх особи Ч., особи Л. та особи Ж. нецензурною лексикою, а також змусив їх написати на аркуші паперу свої анкетні дані, після чого самостійно покинув приміщення квартири.

В процесі вчинення хуліганських дій особа Р. всупереч волі тимчасових законних володільців квартири, а саме: неповнолітніх особи Л., особи Ж., і особи Ч., порушуючи їхнє право на недоторканість володіння, проник до зазначеного помешкання, чим порушив недоторканність житла зазначених осіб.

Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області вважав, що вина обвинуваченого особи Р. у скоєнні інкримінованих йому злочинів

знайшла своє підтвердження та кваліфікувала його дії за ч.1 ст.296 КК України як грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалося особливою зухвалістю (хуліганство) та за ч.1 ст. 162 КК України як незаконне проникнення до житла [12].

Отже, відповідно до норм вітчизняного кримінального законодавства грубе порушення громадського порядку є кримінально караним. Грубість порушення громадського порядку визначають, враховуючи місце скоєння хуліганських дій, їхню тривалість, кількість та характеристику потерпілих, ступінь порушення їх прав і законних інтересів тощо. Грубе порушення громадського порядку відбувається тоді, коли йому заподіяна суттєва шкода, коли хуліганство супроводжується посяганням на інші цінності, охоронювані законом, з метою забезпечення яких підтримується громадський порядок, коли це торкається важливих інтересів однієї чи кількох осіб, коли відновлення порядку можливе завдяки значним, тривалим зусиллям.

Досліджуючи саме поняття “грубе порушення громадського порядку” як ознаки злочину, слід звернути увагу на ті дефініції, що фігурують в науковій літературі з юриспруденції. Так, С. С. Яценко відзначає, що хуліганство може вчинюватися тільки через активні дії, які порушують громадський порядок. Його грубе порушення буде тоді, коли буде “утруднення впорядкованості функціонування суспільних відносин” [108, с. 421].

На нашу думку, поняття “грубе порушення громадського порядку” містить у собі оціночний аспект. Ми вважаємо, що часто важко встановити ту межу, коли порушення громадського порядку справді є грубим, тобто коли воно вже набуває ознак кримінального хуліганства. Як аргумент можна навести той факт, що формулювання “грубе порушення громадського порядку” з’явилося вперше в радянському кримінальному законодавстві (КК РРФСР 1922 р.) і становило конструктивну ознаку хуліганства, однак юридичне визначення даного поняття було відсутнє, а тому фактично будь-яке правопорушення, вчинене тільки при використанні слів, жестів, рухів,

могло відноситись до грубого порушення громадського порядку і конструктивної ознаки хуліганства.

На наш погляд, така практика є неприпустимою в умовах формування демократичного державного устрою, а тому доцільно надати чітке законодавче визначення конструктивної ознаки хуліганства – «грубе порушення громадського порядку». В той же час судам у їхній правозастосовчій практиці слід уникати суб'єктивізму та приділити детальну увагу вивченню характеру і ступеня тяжкості порушення громадського порядку, враховуючи при цьому місце, час, обстановку та мотиви вчинення, шкоду, яка заподіяна потерпілим внаслідок вчинення хуліганських дій.

Важливою кваліфікуючою ознакою хуліганства є застосування вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень, що передбачено ч. 4 ст. 296 КК України. Однак при кваліфікації таких хуліганських дій слід враховувати, що ця ознака має місце лише в тих випадках, коли винний за допомогою названих предметів заподіяв чи намагався заподіяти тілесні ушкодження або коли використання цих предметів під час учинення хуліганських дій створювало реальну загрозу для життя чи здоров'я громадян. Для роз'яснення зазначеної ситуації Пленум Верховного Суду України прийняв Постанову «Про судову практику у справах про хуліганство» №10 від 22 грудня 2006 року, у п. 11 якої зазначено, що «спеціально пристосованими для нанесення тілесних ушкоджень слід визнавати предмети, які пристосовані винною особою для цієї мети наперед або під час учинення хуліганських дій, а заздалегідь заготовленими – предмети, які хоч і не зазнали якоїсь попередньої обробки, але ще до початку хуліганства були приготовлені винним для зазначеної мети» [98].

Так, дана постанова стала підставою для перекваліфікації Новоселицьким районним судом Чернівецької області дій обвинуваченого у справі № 720/2530/15-к з ч. 4 ст. 296 КК України (за якою хуліганські дії

караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років) на ч.1 ст. 296 КК України (за якою хуліганські дії караються штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років з наступних підстав). Із матеріалів зазначеної справи вбачається, що 29 вересня 2015 року близько 09.00 особа М., перебуваючи у громадському місці – на території приватного підприємства «Новоселицький ринок», біля магазинів № 76 та № 77, умисно, грубо порушуючи громадський порядок, виражаючи явну неповагу до суспільства та ігноруючи існуючі в суспільстві загальноприйняті правила поведінки і моральні засади, протиставляючи себе суспільству та використовуючи незначний привід у виді незгоди з запропонованою пропозицією заплатити ринковий збір за в'їзд на територію ринку транспортним засобом в сумі 5 гривень або перепаркувати автомобіль в іншому місці, з хуліганських спонукань, поводячи себе з особливою зухвалістю, в людному місці вчинив конфлікт з охоронцями ринку – особою С. та особою Е., в ході якого висловлювався на їх адресу брутально нецензурною лайкою і став провокувати бійку, при цьому демонстративно на очах у багатьох перехожих людей почав розмахувати кухонним ножом перед охоронцями. Останні діючи в межах необхідної оборони та застосувавши прийоми рукопашного бою, вибили ніж з рук особи М.

У подальшому особа М., продовжуючи хуліганські дії, спрямовані на грубе порушення громадського порядку, підбіг до директора ринку – особи З. та охоронців – особи С. та особи Е., які в той час піднімалися по сходах до приміщення адміністрації ринку, де ображаючи останніх нецензурною лайкою, погрожуючи фізичною розправою, на очах у перехожих діючи з особливою зухвалістю, безпричинно штовхнув особу З. та схопивши за одяг охоронця особу С., намагався спровокувати бійку з ним. В результаті дій особи М. потерпіла особа З. впала на металеві сходи, внаслідок чого отримала розтягнення зв'язок правого гомілковостопного суглобу. Крім цього, під час падіння особа З. пошкодила екран свого мобільного телефону

марки «Globets GU 5012 В», чим її було спричинено матеріальна шкода в розмірі 1500 гривень.

В подальшому слідує хуліганські дії особи М., які відбувались протягом тривалого часу та потягли за собою зрив нормальної роботи приватного підприємства «Новоселицький ринок», були припинені викликаними на місце події працівниками поліції.

З протоколу добровільної видачі від 19 жовтня 2015 року вбачається, що обвинувачений добровільно видав працівникам поліції кухонний ніж, який відповідно до експертизи № 2470-К від 27 жовтня 2015 року не є холодною зброєю, а є ножем господарсько-побутового призначення.

Суд зазначив, що кваліфікуючі дії обвинуваченого за ст. 296 ч. 4 КК України, орган досудового розслідування неправильно застосував кримінальний закон, а тому вважає, що дії обвинуваченого слід перекваліфікувати з ч. 4 ст. 296 КК України на ч.1 ст. 296 КК України, виходячи з того, що за вказаних обставин, під застосуванням зброї або іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленою для нанесення тілесних ушкоджень, треба розуміти таке умисне використання їх вражаючих властивостей, при якому потерпілому заподіюються тілесні ушкодження або виникає реальна небезпека їх заподіяння. Небезпека для здоров'я або життя потерпілого полягає не в словах самих по собі, а в діях по використанню вказаних у ч.4 ст.296 знарядь для нанесення тілесних ушкоджень.

Таким чином, однієї погрози застосування зброї або іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень, навіть підкріпленою їх демонстрацією, недостатньо для кваліфікації за ч.4 ст.296 КК України.

Дослідженими по справі доказами встановлено, що 29 вересня 2015 року особа М. при вчиненні хуліганства демонстративно на очах перехожих почав розмахувати перед охоронцями Новоселицького ринку кухонним ножом, якого до цього використовував у своїй діяльності по розпаковуванню

пакетів з товаром в магазині, а не пристосував його спеціально та заздалегідь не заготовив для заподіяння тілесних ушкоджень.

Крім цього, при вчиненні хуліганських дій обвинувачений не застосував та не спробував застосувати до охоронців ринку вражаючих властивостей ножа, не створив реальну загрозу для життя та здоров'я громадян, а лише проявляючи особливу зухвалість демонстрував його, намагаючись показати свою вищість (винятковість).

За вказаних обставин, в злочинних хуліганських діях обвинуваченого відсутня така кваліфікуюча ознака як застосування предмета спеціально пристосованого для нанесення тілесних ушкоджень.

Покази одного із свідків в частині того, що обвинувачений витягнувши ніж, хотів вдарити ним охоронця ринку, суд оцінював критично та вважав їх особистим сприйняттям свідка обставин хуліганських дій обвинуваченого, оскільки вказана обставина спростовувалась дослідженими судом доказами, в тому числі показами інших свідків, які показали суду, що обвинувачений не намагався застосувати до них вражаючі властивості ножа, а лише розмахував ним.

Таким чином, суд прийшов до висновку, що дії обвинуваченого мають бути правильно кваліфіковані за ч. 1 ст. 296 КК України, як хуліганство, тобто грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалось особливою зухвалістю, а не за ч.4 ст. 296 КК України, як хуліганство із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень [16].

Отже, у правозастосовчій практиці слід зважати на всі обставини справи задля вірної кваліфікації дій, передбачених ст. 296 КК України.

2.3. Особливості суб'єкта хуліганства в контексті кваліфікації злочину

Питання про суб'єкт злочину є питанням про особу, яка вчинила злочин і підлягає кримінальній відповідальності. При кваліфікації даного злочину, при визначенні його суб'єкта виникає багато різноманітних проблем, які вимагають свого вирішення на науковому рівні. Саме цим забезпечується вимога актуальності та своєчасності звернення до цієї тематики.

Частина 1 ст. 18 КК України визначає, що суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Отже, суб'єкт злочину як елемент складу злочину характеризується такими обов'язковими ознаками: це особа фізична, осудна, яка досягла певного віку.

У статтях 6, 7 та 8 КК України вказано, що притягнути до кримінальної відповідальності можуть громадяни України, іноземці та особи без громадянства.

Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України обов'язковою ознакою суб'єкта злочину є також осудність особи. У ч.1 ст. 19 КК України вказано, що осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Отже, осудність – це здатність особи під час вчинення злочину усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Чинне кримінальне законодавство виходить з того, що лише осудна особа може вчинити злочин і, отже, може підлягати кримінальній відповідальності. Злочин завжди є актом поведінки свідомо діючої особи [48, с. 94]. Здатність особи під час вчинення злочину усвідомлювати свої дії (бездіяльність) означає правильне розуміння фактичних об'єктивних ознак злочину (об'єкта, суспільно небезпечного діяння, обстановки, часу і місця, способу його вчинення, його суспільно небезпечних наслідків). Здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність)

повинна бути пов'язана зі здатністю контролювати, керувати своїми вчинками. Осудність також є передумовою вини, а без доведення вини взагалі не може бути кримінальної відповідальності і покарання [62, с. 78].

Згідно з ч. 1 ст. 18 КК України суб'єкт злочину повинен досягнути віку, з якого відповідно до закону про кримінальну відповідальність може наставати кримінальна відповідальність. У ч. 1 ст. 22 КК України прямо зазначено, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Цей вік називають загальним віком кримінальної відповідальності. Однак ч. 2 цієї ж статті встановлюється знижений вік кримінальної відповідальності – чотирнадцять років – за окремі, прямо перелічені законом злочини, в тому числі і за хуліганство [59]. Отже, суб'єктом хуліганства можуть бути особи, які досягли 14-річного віку.

Суб'єкт злочину, в якого є такі загальні ознаки, як фізична осудна особа, яка досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності, є загальним суб'єктом злочину. Відсутність хоча б однієї з цих ознак виключає суб'єкта як елемент складу, а отже, виключає склад злочину і кримінальну відповідальність [77, с. 21].

Ч. 2 статті 296 КК України передбачає відповідальність за хуліганство (ч.1 ст.296 КК України), вчинене групою осіб (двох і більше виконавців), причому попередня змова учасників не є обов'язковою для кваліфікації [59].

Як слушно зауважують автори одного з науково-практичних коментарів КК України, для кваліфікації злочинів, в яких вчинення їх групою осіб передбачено як кваліфікуючу ознаку цих діянь, за вказаною ознакою не вимагається попередньої змови між учасниками злочину, однак якщо вона мала місце, то їх дії (за відсутності такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб) кваліфікуються як вчинені групою осіб [87, с. 519].

Крім того, вчинення хуліганства групою осіб матиме місце, коли принаймні дві особи діють спільно як виконавці без попередньої змови між

собою (ч.1 ст.28 КК України), спонтанно або у випадку, коли до хуліганських дій однієї особи приєдналась інша (інші) особа. Вчинення хуліганства за попередньою змовою групою осіб, тобто тих, які до початку злочину домовилися про його спільне вчинення (ч.2 ст.28 КК України) дає також підставу для кваліфікації вчиненого за ч.2 ст.296 КК України, а факт вчинення злочину за попередньою змовою має враховуватись як обставина, яка обтяжує покарання. Злочин вважається вчиненим за попередньою змовою групою осіб і у випадку його вчинення організованою групою, тобто коли в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на реалізацію цього плану, відомою всім учасникам групи (ч.3 ст.28 КК України). У цьому випадку дії всіх членів організованої груп кваліфікуються безпосередньо за ч.2 ст.296 незалежно від їх ролі у вчиненні хуліганства.

Ця позиція підтверджується також роз'ясненням Пленуму Верховного Суду України, яке він дав у постанові №10 від 22.12.2006 року «Про судову практику у справах про хуліганство», в п.6 якої зазначається: «Хуліганство визнають учиненим групою осіб і кваліфікують за ч.2 ст.296 КК України у разі участі в злочинних діях декількох (двох і більше) виконавців незалежно від того, яка форма співучасті (ст.28 КК України) мала місце. Кваліфікація за цією ознакою дій осіб, які вчинили злочин за попередньою змовою або організованою групою, не виключає визнання зазначених обставин такими, що обтяжують покарання (п.2 ч.1 ст.67 КК)» [24, с. 39].

Так, наприклад, 07 січня 2016 року близько 01.00 години особа З. за попередньою змовою з особою Ч., знаходячись у громадському місці, діючи з умислом з хуліганських мотивів, грубо порушуючи громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, ігноруючи загально прийняті правила поведінки та суспільну мораль, у присутності громадянки – особи Т., після того як особа Ч. безпричинно збив з ніг особу М., особу З. разом з особою Ч.

протягом не тривалого часу завдали взутими в зимове взуття ногами по два удари кожен по різним частинам тулубу особи М., при цьому спричинивши останньому фізичний біль, після чого з місця скоєння злочину зникли.

Обвинувачені особа З. та особа Ч. свою вину в пред'явленому обвинуваченні визнали повністю та підтвердили обставини, викладені в обвинувальному акті. З огляду всіх обставин справи Шевченківський районний суд Харківської області засудив визнати винними особу З. та особу Ч. у скоєнні кримінального злочину, передбаченого ч. 2 ст. 296 КК України [20].

У ч. 3 ст. 296 КК передбачена відповідальність за хуліганство, визначене в перших двох частинах цієї статті, якщо воно було вчинене раніше судимою за хуліганство особою, чи пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії [59].

Хуліганство визнається злісним за ознакою його рецидиву, тобто має місце вчинення хуліганства особою, яка раніше була судима за будь-яке хуліганство, за умови, що судимість з неї не знята і не погашена.

Хуліганські дії, вчинені повторно без наявності судимості за одну з них, не є підставою для кваліфікації вчиненого за ч. 3 ст. 296 КК, але це суди повинні враховувати при призначенні покарання як обтяжуючу обставину (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України).

Наведемо наступний приклад із судової практики.

Баранівський районний суд Житомирської області за справою № 273/547/16-к встановив, що особа Г., будучи раніше судимим цим же судом 19.06.2014 року на 4 роки 6 місяців позбавлення волі за ч.4 ст.296 КК України, 25.09.2014 року ухвалою Апеляційного суду Житомирської області змінено вирок Баранівського районного суду від 19.06.2014 року та засуджено за ч. 3 ст. 296, ст. 71 КК України на 2 роки 2 місяці позбавлення волі, 04.12.2015 року звільнений з Райківської ВК №73 на підставі ухвали

Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 26.11.2015 року був умовно-достроково звільнений на 7 місяців 6 днів, на шлях виправлення не став, належних висновків не зробив та вчинив аналогічні злочини.

Ухвалою Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 11.04.2017 року ухвала про умовно-дострокове звільнення особи Г. скасована, набрала законної сили 19.04.2017 року.

Досудовим розслідуванням особа Г. підозрювалася в тому, що 03.02.2016 року близько 11-ї год. він, перебуваючи біля господарства особи Х., грубо порушуючи громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю, з метою вчинення хуліганства, прагнучи явно показати свою зневагу до існуючих правил і норм поведінки в суспільстві, порушуючи спокій сторонніх громадян, зневажливо ставлячись до громадського порядку, ігноруючи існуючі у суспільстві елементарні правила поведінки, моральності, добропристойності, безпричинно наніс один удар кулаком в обличчя особи Д., чим спричинив останньому легкі тілесні ушкодження з короткочасним розладом здоров'я у вигляді переломів 3, 4 зубів на верхній щелепі справа.

Своїми умисними діями, які виразилися в грубому порушенні громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю, вчинені особою, раніше судимою за хуліганство особа Г. вчинив злочин, передбачений ч. 3 ст. 296 КК України.

29.03.2016 року близько 11 год. особа Г., перебуваючи на вулиці Кірова поблизу господарства особи Б. в м. Баранівка, Житомирської області, підійшов до особи Ю., який в цей час стояв біля паркану вказаного господарства, грубо порушуючи громадський порядок, з мотивів явної неповаги до суспільства що супроводжується особливою зухвалістю, з метою вчинення хуліганства, прагнучи явно показати свою зневагу до існуючих правил і норм поведінки в суспільстві, порушуючи спокій сторонніх громадян, зневажливо ставлячись до громадського порядку, ігноруючи

існуючі у суспільстві елементарні правила поведінки, моральності, добропристойності, будучи раніше судимим за хуліганство, з хуліганських мотивів безпричинно наніс йому 5 ударів долонями рук по обличчі та 3 удари ногами по спині, чим спричинив особі Ю. легкі тілесні ушкодження у вигляді садна на долонній поверхні лівої кисті.

Таким чином, своїми умисними діями, які виразилися в грубому порушенні громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю, вчинені особою, раніше судимою за хуліганство особа Г. вчинив злочин, передбачений ч. 3 ст. 296 КК України.

30.03.2016 року близько 21-ї год. особа Г., перебуваючи на вулиці Зв'язельській в м. Баранівка Житомирської області біля магазину “Світ продуктів”, грубо порушуючи громадський порядок, з мотивів явної неповаги до суспільства що супроводжується особливою зухвалістю, з метою вчинення хуліганства, прагнучи явно показати свою зневагу до існуючих правил і норм поведінки в суспільстві, порушуючи спокій сторонніх громадян, зневажливо ставлячись до громадського порядку, ігноруючи існуючі у суспільстві елементарні правила поведінки, моральності, добропристойності, будучи раніше судимим за хуліганство, з хуліганських мотивів. підійшов до особи Л. та безпричинно наніс йому декілька ударів в обличчя, чим спричинив останньому легкі тілесні ушкодження у вигляді синців навколо правого ока, в ділянці лівої брови, на лівому лікті, на спинці носа, садна на лобі зліва.

Таким чином, своїми повторними умисними діями, які виразилися в грубому порушенні громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю, вчинені особою, раніше судимою за хуліганство особа Г. вчинив злочин, передбачений ч. 3 ст. 296 КК України.

В судовому засіданні особа Г. вину не визнав та зазначив, що дане обвинувачення є безпідставним, оскільки заяви потерпілих є надуманими для того, щоб його оговорити. Тілесних ушкоджень потерпілим не наносив.

Допитавши обвинуваченого, потерпілих, свідків, дослідивши матеріали кримінального провадження, Бердичівській міськрайонний суд Житомирської області вважав, що вина обвинуваченого повністю доведена зібраними та дослідженими в судовому засіданні доказами, а тому його дії були кваліфіковані відповідно до ч.3 ст.296 КК України, які виразилися у вчиненні хуліганства, тобто в грубому порушенні громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалося особливою зухвалістю, вчинені особою, раніше судимою за хуліганство, та призначено покарання у виді 5 (п'ять) років позбавлення волі [10].

При вчиненні хуліганських дій особою, раніше судимою за аналогічні діяння, другою кваліфікуючою ознакою досліджуваного злочину буде наявність опору, тобто протидія представнику чи представникам влади, громадськості або іншим громадянам, які намагались припинити хуліганські дії, виконати свій службовий чи громадський обов'язок, охороняючи громадський порядок. що може проявлятися у висловленні погроз на їхню адресу, віштовхуванням, побоями, спричиненням тілесних ушкоджень тощо. При цьому опір має бути елементом хуліганських дій під час їхнього вчинення. Для опіру, що також поєднується з насильством або погрозою його вчинення, до вказаних осіб, не потрібно додаткової кваліфікації за злочин проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Виняток тільки становить опір, що поєднується з таким насильством, що має ознаки ще й іншого більш тяжкого злочину (наприклад, ст. 121, ч. 3 ст. 345 КК та ін.). У випадках, коли опір здійснюється після припинення хуліганства як протидії затриманню, він вже не може виступати у якості кваліфікуючої ознаки хуліганства і відповідальність за такі дії повинна наставати за сукупністю злочинів [87, с. 519].

Отже, суб'єктом досліджуваного злочину є фізична осудна особа, яка досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності. Якщо хоча б одна із зазначених ознак – відсутня, то суб'єкт як елемент злочину виключається, а тому виключається і кримінальна відповідальність.

Відсутня ця кваліфікуюча ознака і у разі, коли дрібне хуліганство поєднане з опором представникові влади чи громадськості. За такі дії особа підлягає адміністративній відповідальності за дрібне хуліганство і кримінальній відповідальності за вчинений опір.

2.4. Встановлення ознак суб'єктивної сторони хуліганства у констатації складу злочину

Встановлення ознак суб'єктивної сторони є завершальним етапом у констатації складу злочину як єдиної підстави кримінальної відповідальності. Тому з'ясування суб'єктивної сторони має важливе значення. По-перше, вона виступає обов'язковим елементом будь-якого складу злочину, а її наявність чи відсутність дає можливість відмежувати злочинне діяння від незлочинного та дозволяє відмежовувати тотожні злочини за об'єктивними ознаками, а зміст суб'єктивної сторони істотно впливає на ступінь тяжкості вчиненого злочину, ступінь суспільної небезпечності особи суб'єкта, і тим самим – на призначення покарання.

Загально визнано, що суб'єктивна сторона злочину – це внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, яке вона вчиняє, і до його наслідків [26, с. 48]. Зміст суб'єктивної сторони складу злочину характеризує певні юридичні ознаки, якими є вина, мотив та мета вчинення злочину. Ці ознаки тісно пов'язані між собою, проте їх зміст і значення у кожному випадку вчинення злочину неоднакові.

У ст. 62 Конституції України закріплений важливий принцип, відповідно до якого кримінальна відповідальність настає лише тоді, коли буде доведено вину особи у вчиненні злочину [49]. Це конституційне положення знайшло своє втілення в КК України. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (ч. 2 ст. 2 КК України). Законодавче закріплення цього положення є важливою гарантією додержання законності в діяльності правоохоронних органів і суду. Положення ст. 2 КК України знайшли своє подальше закріплення в ст. 23 КК України, де вперше в нашому законодавстві наведено загальне визначення поняття вини, і в статтях 24 та 25, що визначають поняття умислу та необережності і називають їх види.

Більш детально ознаки суб'єктивної сторони конкретизуються в нормах Особливої частини КК України. Це свідчить про недопустимість у нашому праві об'єктивного ставлення за вину, тобто відповідальності особи за вчинене суспільно небезпечне діяння і його наслідки без встановлення вини. Таким чином, законодавство України закріплює форми вини і вказує на те, що їх конкретний прояв можливий лише у вчиненні суспільно небезпечного діяння.

Отже, вина – це не тільки обов'язкова ознака суб'єктивної сторони, а й передумова кримінальної відповідальності і покарання [26, с. 87]. Тому питання про зміст вини суб'єкта щодо конструктивних ознак має важливе теоретичне та практичне значення для більш точної та повної кримінально-правової характеристики групових порушень сфери громадського порядку. Це дозволить правильно окреслити межі відповідальності за ці суспільно небезпечні дії.

Вина особи – це основна, обов'язкова ознака будь-якого складу злочину, вона визначає наявність суб'єктивної сторони і значною мірою її зміст. Відсутність вини виключає суб'єктивну сторону, і тим самим – склад

злочину. Проте в багатьох злочинах суб'єктивна сторона потребує встановлення мотиву та мети, що є її факультативними ознаками. Вони мають значення обов'язкових ознак лише в тих випадках, коли названі в диспозиції закону як обов'язкові ознаки конкретного злочину.

У цьому контексті є пізнавальною думка Р. В. Вереші, який в своїх дослідженнях інституту вини констатував, що в межах континентальної сім'ї (системи) права основні підходи до розуміння вини в кримінальному праві сформульовані в нормативній, оціночній, фінальній, об'єктивній кримінально-правових концепціях (теоріях) та в психологічній теорії вини [9, с. 6].

При цьому в межах оціночної та фінальної концепцій (теорій) характерне розуміння вини як докору, а в межах нормативної, об'єктивної концепцій (теорій) та психологічної теорії вини поняття вини визначається через поняття “психічне ставлення” до певних обставин, пов'язаних з вчиненням особою злочинного діяння. Як відомо, визначення поняття “вини” в ст. 23 КК України ґрунтується на положеннях психологічної теорії вини. Дана теорія визначає, що вина є умовою кримінальної відповідальності, а усвідомлення протиправності не є обов'язковим для наявності вини [9, с. 6].

Такий підхід цілком узгоджується із загальною доктриною сучасного кримінального права та з нашою позицією з цього приводу. Саме цей підхід до розуміння вини буде використовуватися при характеристиці суб'єктивної сторони групового порушення громадського порядку.

Вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину нерозривно пов'язана з його об'єктивними ознаками. Її зміст відображають об'єктивні ознаки злочину, що характеризують його об'єкт, предмет і об'єктивну сторону, тому не існує абстрактної вини, відірваної від конкретного суспільно небезпечного діяння. Саме це діяння і становить предметний зміст вини, її матеріальне наповнення [9, с. 145].

Відповідно до теорії кримінального права формами вини є сполучення певних ознак свідомості і волі особи, що вчиняє суспільно небезпечне діяння

[41, с. 15]. У цих ознаках і виражається психічне ставлення особи до діяння і його наслідків. Чинне кримінальне законодавство виділяє дві форми вини: умисел (ст. 24 КК України) і необережність (ст. 25 КК України). Умисел може бути прямим і непрямим, а необережність існує у виді злочинної самовпевненості та злочинної недбалості. Поза цими конкретними видами вина відсутня.

Суб'єктивна сторона хуліганства характеризується умисною виною. Як наголошує В. В. Гостєв, хуліганство відноситься до злочинів, вчинюваних умисно, а це саме по собі є основою для визнання умисних злочинів більш небезпечними, ніж злочини необережні. Необережна форма вини при хуліганстві виключена. У свою чергу, найбільш небезпечні з навмисних злочинів ті, які вчинені з прямим умислом [24, с. 38].

Що стосується хуліганства, то воно скоюється тільки з прямим умислом, що більшою мірою підкреслює підвищену суспільну небезпечність вказаного злочину те, що при непрямому умислі винний, припускаючи можливість настання шкідливих наслідків, все ж не прагне до їх вчинення, свідчить про меншу суспільну небезпечність його особи, ніж при прямому умислі. Хуліган же, припускаючи можливість настання вказаних наслідків, в той же час й прагне до їх здійснення і бажає настання. У цьому виявляється підвищена суспільна небезпечність особи хулігана [90, с. 20].

Також суб'єктивна сторона хуліганства характеризується мотивом явної неповаги до суспільства. Неповага до суспільства – це прагнення показати свою зневагу до існуючих правил і норм поведінки в суспільстві, самоутвердитися за рахунок приниження інших осіб, протиставити себе іншим громадянам, суспільству, державі. Вказана неповага має бути явною. Це означає, що неповага до суспільства є очевидною, безсумнівною як для хулігана, так і для очевидців його дій.

Вищий Суд України, узагальнюючи матеріали судової практики, наголошує, що явною (очевидною як для винної особи, так і для потерпілих чи оточуючих) неповагою до суспільства слід вважати прагнення показати

свою зневагу до існуючих правил і норм поведінки в суспільстві, самоутвердитися за рахунок приниження інших осіб, протиставити себе іншим громадянам, суспільству, державі. Відсутність у діях винної особи прояву явної неповаги до суспільства виключає визнання злочину хуліганством [46].

Обов'язковою ознакою хуліганства є вчинення таких умисних дій, що супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. За ознакою особливої зухвалості хуліганством може бути визнано таке грубе порушення громадського порядку, яке супроводжувалося, наприклад, насильством із завданням потерпілій особі побоїв або заподіянням тілесних ушкоджень, знущанням над нею, знищенням чи пошкодженням майна, зривом масового заходу, тимчасовим припиненням нормальної діяльності установи, підприємства чи організації, руху громадського транспорту тощо, або таке, яке особа тривалий час уперто не припиняла.

Хуліганством, яке супроводжувалося винятковим цинізмом, можуть бути визнані дії, поєднані з демонстративною зневагою до загальноприйнятих норм моралі, наприклад проявом безсоромності чи грубої непристойності, знущанням над хворим, дитиною, особою похилого віку або такою, яка перебувала у безпорадному стані, та ін. [46].

Наприклад, Первомайський міськрайонний суд Миколаївської області засудив особу Ц. та особу К. за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 296 КК України, оскільки було встановлено, що 01.03.2016 року близько 16:00 год. особа Ц. разом зі своєю дружиною – особою К. перебував в магазині «Продукти», де разом вживали спиртні напої. Після вжиття спиртного особа Ц. вийшов з магазину та на відкритій місцевості поблизу приміщення сільської ради, проявляючи зневагу до загальноприйнятих в суспільстві норм та правил поведінки, став справляти свої природні потреби.

Саме в цей час по вказаній вулиці проходила особа Л., яка обіймає посаду Лукашівського сільського голови. Побачивши неправомірні дії особи

Ц., потерпіла, з метою припинити порушення громадського порядку, зробила йому зауваження.

У відповідь особа Ц. із хуліганських спонукань, порушуючи громадський порядок, схопив особу Л. руками за верхній одяг, маючи намір спричинити їй тілесні ушкодження. В цей час до них підбігла особа К., яка умисно із хуліганських спонукань, відразу ж нанесла один удар долонею руки в область обличчя потерпілої, яку продовжував утримувати особа Ц.

Після цього, особа К. схопила потерпілу руками за волосся та потягла донизу. Коли особа Л. впала на землю, обвинувачені, продовжуючи свої хуліганські дії, стали наносити їй чисельні удари руками та ногами в різні частини тіла та голови, чим спричинили потерпілій тілесні ушкодження у вигляді закритої черепно-мозкової травми, яка проявилася струсом головного мозку, крововиливів голови, кінцівок, грудної клітини, поверхневої рани та саден правої кисті, саден шиї, які згідно із висновком експерта № 143 від 17.03.2016 року відносяться до категорії легких тілесних ушкоджень, що спричинили короткочасний розлад здоров'я.

Хуліганські дії особи Ц. та особи К. тривали близько 10 хвилин та призвели до порушення нормальної роботи органу місцевого самоврядування, так як внаслідок отриманих тілесних ушкоджень особа Л. відразу звернулася до лікарні та не змогла продовжити виконання своїх функцій як сільського голови.

Вивчивши матеріали справи, суд прийшов до висновку, що дії обвинувачених було вірно кваліфіковано органами досудового слідства за ч. 2 ст. 296 КК України як хуліганство тобто грубе порушення громадського порядку, з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю та винятковим цинізмом, вчинене групою осіб [17].

Оскільки особлива зухвалість чи винятковий цинізм дій винного є ознаками хуліганства, то в мотивувальній частині вироку суд має вказати, в яких діях винної особи чи їх наслідках виразилися зазначені ознаки злочину.

Так, Ленінський районний суд м. Миколаєва вироком від 03 жовтня 2017 р. засудив особу Б. за ч. 1 ст. 296 КК України за те, що той, перебуваючи в квартирі, вчинив сімейну сварку з особою Д., в ході якої особа Б. почав виражатись нецензурною лайкою та погрожувати фізичною розправою. Особа Д., усвідомлюючи небезпеку для свого життя, вибігла зі своєї квартири до квартири № 1, в якій проживає особа С., після чого зачинила за собою двері. Особа Б. пішов за особою Д. до вхідних дверей квартири № 1 та діючи з хуліганських спонукань, проявляючи особливу зухвалість, бажаючи явно показати свою зневагу до діючих правил та норм поведінки в суспільстві, самоствердитись за рахунок приниження особи Д., протипоставити себе іншим громадянам, почав бити ногами та руками у вхідні двері квартири, настирливо дзвонити у дверний дзвінок, погрожувати фізичною розправою в бік особи Д., незважаючи на зауваження особи С. щодо припинення порушення громадського порядку, особа Б. протягом 10 хвилин голосно висловлювався на адресу особи Б. нецензурною лайкою, грубо порушуючи громадський порядок в приміщенні під'їзду, з мотивів явної неповаги до суспільства.

З урахуванням вищевикладеного Ленінський районний суд м. Миколаєва визнав особу Б. винним у вчиненні кримінального правопорушення передбаченого ч.1 ст.296 КК України, а саме у грубому порушенні громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалося особливою зухвалістю. Однак суд не зазначив, які конкретно дії винного супроводжувалися особливою зухвалістю [14].

Для кваліфікації хуліганства надзвичайно важливим є встановлення мотивів і цілей винного. Мотивом, на думку деяких вчених, є “спонукання людини до діяльності” або, точніше, таке спонукання, “яке викликає в особи рішучість скоїти злочин і керує ним при його здійсненні”, “те, що обумовлює прагнення людини до даної, а не якої-небудь іншої мети”, “більш-менш адекватно усвідомлене спонукання”.

Мотив – це внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку людини, що визначає його зміст і допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення особи до вчиненого. Мета – це уявлення про бажаний результат, якого прагне особа, що визначає спрямованість діяння. Мотив і мета як психічні ознаки характерні для будь-якої свідомої вольової поведінки людини. В їх основі лежать потреби, інтереси людини. Однак, коли йдеться про мотив і мету злочину, їх зміст визначається антисоціальною спрямованістю. Мотив і мета є самостійними психологічними ознаками суб'єктивної сторони, але вони взаємозалежні, взаємопов'язані між собою і лише у своїй єдності можуть дати повне уявлення про спрямованість поведінки особи [101, с. 43].

На відміну від вини, мотив і мета в структурі суб'єктивної сторони є факультативними ознаками, тобто такими, які в характеристиці суб'єктивної сторони різних злочинів можуть відігравати різну роль. Залежно від законодавчого опису суб'єктивної сторони конкретних злочинів мотив і мета можуть виконувати роль:

- 1) обов'язкових ознак;
- 2) кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак;
- 3) ознак, що пом'якшують чи обтяжують покарання.

Разом з тим певні мотиви і мета можуть зменшувати суспільну небезпечність, тяжкість конкретних складів злочинів, тому, якщо законодавець передбачить їх в конкретній кримінально-правовій нормі, то можна буде віднести певний склад злочину до так званого привілейованого, тобто з пом'якшуючими обставинами.

Необхідно відзначити, що прийоми та способи встановлення мотиву є досить обмеженими. Мотиви не завжди є чітко вираженими та ясно усвідомленими, вони взагалі можуть бути не усвідомлені. Неусвідомленість мотивів, що викликають антигромадську поведінку, може бути обумовлена різними причинами, у тому числі емоційним станом. Проте й для цих випадків встановлення мотиву злочину як елемента кваліфікації повинне бути обов'язковим [101, с. 46].

В. В. Гостев відзначає, що мотив злочину – це трансформована у спонукання потреба особи до вчинення суспільно небезпечних діянь. В основі хуліганського мотиву лежить розгнуданий егоїзм, а також вульгарне розуміння свободи, моральний анархізм. Хуліганський мотив – це прагнення до самоствердження, самовираження особи невихованої, з низькою культурою, нестриманим егоїзмом, це прагнення до самоствердження хама, варвара, дикуна. Мотивом хуліганства є усвідомлене прагнення проявити явну неповагу до суспільства шляхом скоєння дій, які грубо порушують громадський порядок. Він може знаходити своє вираження в низинних побудженнях у вигляді прагнення протиставити себе суспільству, проявити грубу силу, п'яну хвацькість, бешкетництво тощо [24, с. 37].

Так, наприклад, 20 жовтня 2016 року близько 13 години 30 хвилин особа Ш., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, зайшов до будівлі Лисогірської сільської ради Первомайського району Миколаївської області, яка працювала у звичайному режимі. Особа Ш. в ході раптово виниклого конфлікту з особою Д., використовуючи малозначний привід, грубо порушуючи громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалось особливою зухвалістю, та існуючих в суспільстві загально визнаних правил поведінки і моральності, виражаючись нецензурною лайкою, наніс особі Д. один удар кулаком в живіт у присутності працівників Лисогірської сільської ради, після якого остання вибігла на вулицю, так як в неї розпочалася блювота. Після цього особа Ш., перебуваючи деякий час в приміщенні сільської ради, продовжив порушувати громадський порядок та виражатись нецензурною лайкою на адресу інших працівників Лисогірської сільської ради. Свої протиправні дії особа Ш. вчиняв протягом години, заважаючи персоналу Лисогірської сільської ради виконувати свої функціональні обов'язки та порушуючи нормальну діяльність установи.

Крім того, 03 листопада 2016 року, близько 12.00 особа Ш., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, прийшов до будинку, де

мешкає його син, якого вдома не було. На подвір'я вказаного домоволодіння вийшла співмешканка його сина – особа В. У ході розмови між ними виникла сварка, під час якої обвинувачений, діючи умисно, схопив особу В. за руки, стискаючи в області лівого та правого передпліччя, та наніс один удар в область грудної клітини зліва, спричинивши їй тілесні ушкодження у вигляді крововиливу на передпліччях та крововиливу на грудній клітині зліва, які згідно із висновком судово-медичного експерта № 745, від 04.11.2016 року, відносяться до категорії легких тілесних ушкоджень, які при падінні з висоти власного зросту утворитись не могли.

Вивчивши всі обставини справа, Первомайський міськрайонний суд Миколаївської області вироком у справі № 484/56/17 від 24.02.2017 р. визнав особу Ш винним у вчиненні кримінальних правопорушень, зокрема передбаченому ч.1 ст. 296 КК України [18].

Особливість мотиву хуліганства полягає у причинній зумовленості. Наміри вчинити такі дії можуть бути різні. Поєднує їх те, що вони здебільшого позбавлені будь-якої необхідності, нерідко постають із бажання особи показати свою ніби вищість (винятковість), чи з розгнужданого самолюбства, пов'язаного з неповагою до особи, людської гідності, байдужим ставленням до законів і правил поведінки.

Отже, хуліганські дії завжди посягають на громадський порядок та інші зазначені об'єкти захисту. Висновки про зміст і спрямованість цього діяння роблять із характеру дій особи, яка їх вчиняє, а також із стосунків, які склалися між такою особою та потерпілим.

Висновки до розділу 2

Об'єктом хуліганства є громадський порядок, який ми можемо визначити як нормативно врегульовану та охоронювану кримінальним законодавством сукупність суспільних відносин, які формуються при забезпеченні гідних умов праці, дозвілля, побуту та спокою людей.

КК України ставить під охорону не лише громадський порядок, але й життя та здоров'я громадян, власність і деякі інші суспільні відносини. Тому поряд з безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину слід виокремлювати додаткові об'єкти. Таким чином, додатковим факультативним об'єктом хуліганства можуть виступати здоров'я особи, громадська безпека, авторитет органів державної влади.

Встановлено, що у КК України відсутня прив'язка хуліганства із його вчиненням у громадських місцях. Тобто можна логічно припустити, що громадський порядок, який є безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину, може бути порушений як при наявності сторонніх осіб, так і при їхній відсутності, тобто у присутності виключно потерпілого, що може відбуватись у безлюдному місці, в темну пору доби, в приміщенні. Проте вчинення хуліганських дій за наявності інших людей, при проведенні публічного заходу (покладення квітів до пам'ятника, футбольного матчу, концерту тощо) можна визнати як одну із ознак, яка вказує на грубість порушення громадського порядку.

Суб'єктом досліджуваного злочину є фізична осудна особа, яка досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності. Якщо хоча б одна із зазначених ознак – відсутня, то суб'єкт як елемент злочину виключається, а тому виключається і кримінальна відповідальність.

Хуліганські дії завжди посягають на громадський порядок та інші зазначені об'єкти захисту. Висновки про зміст і спрямованість цього діяння роблять із характеру дій особи, яка їх вчиняє, а також із стосунків, які склалися між такою особою та потерпілим.

Особливість мотиву хуліганства полягає у причинній зумовленості. Наміри вчинити такі дії можуть бути різні. Поєднує їх те, що вони здебільшого позбавлені будь-якої необхідності, нерідко постають із бажання особи показати свою ніби вищість (винятковість), чи з розгнужданого самолюбства, пов'язаного з неповагою до особи, людської гідності, байдужим ставленням до законів і правил поведінки.

РОЗДІЛ 3.

Відмежування хуліганства від суміжних протиправних діянь

3.1. Розмежування кримінального хуліганства та дрібного хуліганства

У кримінально-правовій науці значну увагу приділяють особливостям кваліфікації злочинів, що безпосередньо пов'язано із питаннями розмежування суміжних злочинів. Для адекватної правової оцінки діянь, що супроводжуються порушення громадського порядку, надзвичайно важливе значення має встановлення чітких критеріїв розмежування хуліганства та інших на перший погляд схожих злочинів. У даному контексті, як свідчать результати проведеного нами аналізу судової практики, актуальним питанням є чітке розмежування кримінального та дрібного хуліганства.

У цілях виконання поставленого завдання слід детально проаналізувати зміст дрібного хуліганства. За своєю сутністю – це є правопорушення, за яке законодавець встановив адміністративну відповідальність (ст. 173 КУпАП). Відповідно до згаданої статті дрібне хуліганство прирівнюється до нецензурної лайки в громадських (тобто публічних) місцях, образливого чіпляння до громадян та інших аналогічних дій, що направлені на порушення громадського порядку і спокою громадян.

За фактом вчинення дрібного хуліганства складається протокол про адміністративне правопорушення, де обов'язково необхідно вказати:

- дату і місце складення;
- посаду, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка його склала;
- дані про особу порушника;
- місце, час учинення і в чому проявлялось дрібне хуліганство;
- прізвища, адреси свідків і потерпілих, якщо такі є;
- пояснення порушника;

– інші відомості, які потрібні для вирішення справи, у т. ч. щодо матеріальної шкоди, якщо вона була заподіяна (ч. 1 ст. 256 КпАП) [52].

У випадку відсутності вищезазначених даних і неможливості їхнього доповнення суддя повинен повернути такі матеріали органу внутрішніх справ для відповідного дооформлення.

За таке правопорушення законодавець встановив адміністративну відповідальність у вигляді накладення штрафу (від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) або громадських робіт (на строк від сорока до шістдесяти годин), або виправних робіт (на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку), або адміністративного арешту (на строк до п'ятнадцяти діб).

Так, 5 вересня 2017 року близько о 04 год. 00 хв., особа Н., знаходячись у стані алкогольного сп'яніння, висловлювалася в адрес своєї сестри особи У. нецензурною лайкою, чим скоїла дрібне хуліганство.

В судовому засіданні особа Н., яка притягується до адміністративної відповідальності вину у скоєному правопорушенні визнала повністю, щиро кається. Вислухавши пояснення особи Н., дослідивши матеріали справи про адміністративне правопорушення, Держинський міський суд Донецької області прийшов до висновку, що особа Н. винна у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

При визначенні виду та міри покарання, Держинський міський суд Донецької області враховував характер вчиненого правопорушення, ступінь провини особи Н., а саме вину визнає повністю, правопорушник не працює, протягом року до адміністративного стягнення не піддавалася. Тому, керуючись ст. 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення, Законом України «Про судовий збір», із змінами, суд, постановив особу Н. визнати винною у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173 Кодексу України про адміністративні

правопорушення, призначивши покарання у виді штрафу в дохід держави в сумі 51 (п'ятдесят одна) грн. [94].

Таким чином, можна стверджувати що об'єкт даного адміністративного проступку є аналогічним об'єкту кримінального хуліганства, а саме – суспільні відносини щодо забезпечення громадського порядку. Водночас об'єктивна сторона даного правопорушення виражається через нецензурну лайку в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян (формальний склад).

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони хуліганства як адміністративного правопорушення є місце його скоєння, а саме – громадське місце [51, с. 335]. В.О. Навроцький стверджує, що Кримінальний кодекс не пов'язує наявність хуліганства з його вчиненням у громадських місцях [87, с. 697].

Так, наприклад, відповідно до протоколу про адміністративне правопорушення від 26.02.2017 р. особа С. 25.02.2017 р. о 12.00 год в смт. Бородянка по вул. Паркова, 1, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, вчинив дрібне хуліганство, а саме виражався брутальною лайкою, погрожував фізичною розправою та намагався скоїти бійку, чим відповідно вчинив дрібне хуліганство. Ірпінського міського суду Київської області встановив, що своїми діями особа С. вчинив правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 173 КУпАП [95].

Суб'єкт дрібного хуліганства – загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-ти річного віку. Щодо суб'єкта правопорушення, то тут можна прослідкувати чітку різницю, оскільки відповідно до кримінального законодавства суб'єктом хуліганства може виступати фізична осудна особа, котра досягла 14-ти віку.

Суб'єктивну сторону дрібного хуліганства визначає ставлення до наслідків і характеризує наявність вини у формі прямого чи непрямого умислу.

При відсутності складу адміністративного правопорушення, особа не підлягає адміністративній відповідальності. Так, наприклад, згідно із протоколом про адміністративне правопорушення серії АА № 224487 від 18.11.2016 року особи Ж. 22.10.2016 року о 15 год. 30 хв. в с. Степове Новоукраїнського району Кіровоградської області ображала нецензурною лайкою особу К.

Особа Ж. при розгляді справи свою вину у вчиненні адміністративного правопорушення не визнала, пояснивши, що 22.10.2016 року між нею та особою К. виникла сварка, в ході якої вона не ображала останню нецензурною лайкою, а лише назвала її “зечкою”, так як тілі особи К. є багато наколок.

Вислухавши пояснення особи Ж., що лише розбороняли особу К. із сестрою та називала одним образливим словом, але нецензурно не висловлювалася, вивчивши і проаналізувавши докази, які є у справі, Новоукраїнський районний суд Кіровоградської області прийшов до висновку, що правопорушення, за яке особа Ж. притягується до відповідальності, не має складу проступку, передбаченого ст. 173 КУпАП, тому що вбачаються ознаки завдання моральної шкоди та не має ознак дрібного хуліганства. Дрібне хуліганство відноситься до правопорушень, який посягає на суспільний порядок. Необхідно відрізняти дрібне хуліганство від зовнішньо схожих дій, які містять ознаки таких злочинів, як самоуправство, образа, нанесення побоїв, або інших проступків, які тягнуть за собою адміністративне правопорушення. Дрібне хуліганство характеризується наявністю умислу. Особа, яка вчинила дрібне хуліганство, усвідомлює, що своїми діями порушує громадський порядок і бажає або свідомо допускає прояви неповаги до суспільства.

Враховуючи всі наведені обставини справи, характер вчиненого правопорушення, Новоукраїнський районний суд Кіровоградської області прийшов до висновку, що справу слід закрити на підставі п. 1 ч. 1 ст. 247, яка передбачає, що провадження по справі про адміністративне правопорушення

підлягає закриттю за відсутності складу адміністративного правопорушення [96].

Як стверджує В.І. Олефір, відмінною особливістю дрібного хуліганства від хуліганства, що карається в кримінальному порядку, є те, що воно не має характеру грубого порушення громадського порядку, яке заподіює суттєву шкоду суспільним відносинам, правовим та законним інтересам громадян. Дрібне хуліганство необхідно відрізнити від таких схожих дій, як самоправство, приниження гідності, заподіяння побоїв, або інших проступків, які мають наслідком адміністративну відповідальність (поява у нетверезому стані у громадських місцях, порушення правил руху і т. ін.) [51, с. 334].

Варто відзначити, що конкретні прояви хуліганства як адміністративного правопорушення надзвичайно різноманітні. Таке розмаїття законодавець визначив терміном «інші подібні дії», до яких необхідно віднести:

- насильницьке вторгнення в громадські місця всупереч забороні певних осіб, які стежать за порядком;
- безпідставне порушення спокою громадян телефонними дзвінками, лихослів'я по телефону;
- співання непристойних пісень;
- вигуки, свист під час демонстрації кінофільмів;
- гвалт, крики з хуліганських мотивів біля вікон громадян у нічний час;
- справляння природних потреб у не відведених для цього місцях;
- поява у громадському місці в оголеному вигляді;
- самовільна без потреби зупинка комунального транспорту;
- нанесення непристойних малюнків на тротуари, стіни, паркани, двері чи вчинення написів нецензурного змісту;
- неправдиве повідомлення про смерть родичів, знайомих, якщо це не призвело до тяжких наслідків;

– грубе порушення черг, яке супроводжується ображенням громадян та проявленням неповаги до них;

– знищення або пошкодження з хуліганських мотивів якого-небудь майна у незначних розмірах тощо [51, с. 335].

У даному контексті наведемо наступний приклад із судової практики щодо розмежування кримінального та дрібного хуліганства.

Так, Дніпровським районним судом м. Києва було визнано доведеним, що 14 травня 2017 року приблизно о 00 годин 30 хвилин в особи Т., який перебував в приміщенні Міжнародного виставкового центру під час проведення пісенного міжнародного конкурсу «Євробачення 2017», що мав важливе загальнодержавне значення для України та суспільства, під час виступу співачки, представниці України в особи Т. виник злочинний умисел на грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства що супроводжувався винятковим цинізмом.

Реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на грубе порушення громадського порядку, особа Т., оминувши працівників охорони, самовільно вийшов на сцену та з явною неповагою до суспільства проявив безсоромність, а саме: оголився, приспустивши штани та продемонстрував власні сідниці та статеві органи глядачам конкурсу та телеглядачам України та інших країн, що є відверто зневажливим, зухвалим ставленням до загальноприйнятних норм моралі та етики.

Таким чином, особа Т. здійснив грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалось винятковим цинізмом та в подальшому працівники охорони вказаного конкурсу припинили хуліганські дії особи Т. і затримали його.

За вказаних обставин особа Т. обвинувачувався в тому, що він вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 296 КК України, а саме хуліганстві, тобто грубому порушенні громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується винятковим цинізмом.

Таку ж кваліфікацію дій обвинуваченого підтримано публічним обвинуваченням.

Під час розгляду справи в судовому засіданні обвинувачений не заперечуючи подій, під час яких він оголився на сцені пісенного міжнародного конкурсу «Євробачення 2017» під час виступу української співачки, та вважав, що його дії мають бути сприйняті суспільством як елемент шоу. Так, він спочатку погодився із кваліфікацією його дій за ч. 1 ст. 296 КК України, але потім просив його виправдати. Крім того, запевнив суд, що в подальшому саме такі дії повторювати не буде та вибачився перед співачкою та глядачами за свій вчинок.

На обґрунтування винуватості особи Т. у вчиненні інкримінованого йому кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст.296 КК України сторона обвинувачення, посилається на докази, які в судовому засіданні були безпосередньо досліджені судом, дослідивши запропоновані учасниками процесу докази, прийшов до висновку, що вони є відповідно до вимог ст. ст. 85, 86 КПК України належними та допустимими.

Згідно з роз'ясненнями, що містяться у п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство», при вирішенні питання про відмежування кримінально караного хуліганства від дрібного слід виходити з того, що відповідно до вимог ч. 1 ст. 296 КК України хуліганство – це умисне грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, яке супроводжується особливою зухвалістю або винятковим цинізмом.

Якщо таке порушення не супроводжувалось особливою зухвалістю або винятковим цинізмом, його необхідно кваліфікувати як дрібне хуліганство за ст. 173 КУпАП.

Зокрема, п. 5 ч. 2 Постановою Пленуму Верховного Суду України № 10 від 22.12.2006 року «Про судову практику у справах про хуліганство» хуліганством, яке супроводжувалось винятковим цинізмом, можуть бути визнані дії, поєднані з демонстративною зневагою до загальноприйнятих

норм моралі, у тому числі й проявом безсоромності чи грубої непристойності.

Таким чином, як було визнано Дніпровським районним судом м. Києва, своїми діями, які виразилися у вчиненні хуліганства, тобто грубому порушенні громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується винятковим цинізмом, особа Т. вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 296 КК України, а не дрібне хуліганство, передбачене ст. 173 КУпАП [11].

Отже, межа між адміністративним проступком і кримінально караним діянням, які виступають підставою для застосування юридичної відповідальності за хуліганство, настільки розмита, що її встановити практично не можливо (за винятком, коли хуліганство супроводжується іншими протиправними діяннями, наприклад, заподіянням тілесних ушкоджень тощо). У переважній більшості межування цих складів правопорушень законодавець відносить до внутрішнього переконання уповноваженої посадової особи, яка має право складати адміністративні правопорушення або відкривати кримінальне провадження. Зважаючи на вищезазначене, слід погодитись із позицією М. А. Самбора, що дана обставина є некоректною, оскільки фактично наявна одна підстава та два види відповідальності. При цьому, яку саме відповідальність застосовувати, вирішує одна особа (навіть не суд), звідси підтверджується народна приказка «закон, як дишло...» продовження якої всім відоме [102, с. 7].

Як дискусійний момент при розмежуванні кримінального хуліганства та дрібного хуліганства слід вказати на певну некоректність у застосуванні термінів. Так, як зазначено в КК України, хуліганство як кримінально каране діяння – це «грубе порушення громадського порядку». Якщо підставити дане визначення до терміну «дрібне хуліганство», то вийде абсолютно нелогічне поєднання як «дрібне грубе порушення громадського порядку». Таким чином, встановлена невідповідність правових термінів, які використовуються у КК України та КУпАП. З метою її усунення ми пропонуємо змінити назву

ст. 173 КУпАП та назвати її «Дрібне порушення громадського порядку». Такі законодавчі зміни, на наш погляд, матимуть позитивне значення для чіткішої кваліфікації протиправних діянь у сфері громадського порядку.

3.2. Розмежування хуліганства та групового порушення громадського порядку

Сучасні виклики, які постали перед українським суспільством з огляду на важку економічну ситуацію, зубожіння населення, соціально-економічну несправедливість, військові дії на значній території нашої держави, спричиняють протестні настрої серед населення, що часто проявляються через діяння проти громадського порядку та моральності, а саме у групових порушеннях громадського порядку та хуліганських діях, відповідальність за які передбачена кримінальним законодавством України (Розділ XII Кримінального кодексу (КК) України). Дані злочини мають значну кількість спільних ознак, однак законодавцем передбачено різне покарання.

Так, відповідно до ст. 293 КК України груповим порушенням громадського порядку є організація групових дій, що призвели до грубого порушення громадського порядку або суттєвого порушення роботи транспорту, підприємства, установи чи організації, а також активна участь у таких діях [59].

Так само, як і групове порушення громадського порядку, хуліганство має наступні спільні елементи складу злочину: однаковий родовий та основний безпосередній об'єкти. Пригадаємо, що саме громадський порядок є основним безпосереднім об'єктом хуліганства, тому що проти нього, насамперед, спрямоване хуліганство, і він, головним чином, охороняється нормою, що передбачає кримінальну відповідальність за хуліганство [74, с. 469].

В. В. Налуцишин запропонував визнати “публічність” обов’язковою ознакою об’єктивної сторони хуліганства [84, с. 10]. Якщо підтримати таку позицію, то вказана ознака є подібною з аналогічною при груповому порушенні громадського порядку. Однак, на нашу думку, вказана ознака не є обов’язковою ознакою хуліганства, оскільки в ст. 296 КК України відсутня вказівка на вчинення злочину публічно. Хуліганство може мати місце в квартирі, на безлюдній вулиці тощо [53, с. 11]. Можливе вчинення хуліганства і через телефонний зв’язок, коли винний, наприклад, у нічний час періодично дзвонить потерпілим, порушуючи їх сон і цинічно ображає їх.

Цілком справедливою є думка М. Й. Коржанського, що законодавче визначення хуліганства виражене невеликою кількістю його загальних ознак, й тому ця обставина значно ускладнює кваліфікацію діяння, передбаченого ст. 296 КК України [54, с. 420-421]. Крім того, згідно з даними опитування працівників правоохоронних органів, проведеного І. М. Копотуном, респонденти “не вбачають відмінності між злочинами, передбаченими ст. 293 та ч. 2 ст. 296 КК України, і за наявності таких випадків кваліфікують їх як групове хуліганство (майже 78 % опитаних зазначили про такі обставини)” [53, с. 11].

Зважаючи на практичну необхідність, у кримінально-правовій літературі науковці неодноразово зверталися до розмежування вказаних злочинів. Так, В. В. Налуцишин спробував відмежувати групове порушення громадського порядку від хуліганства. Однак, як зазначає Р. П. Олійничук, науковець, розмежовуючи вказані злочини, помилково робить висновок, що хуліганство є загальною нормою щодо групового порушення громадського порядку [88, с. 140]. Тобто, з одного боку, він вказує на суміжний характер цих протиправних дій, а з іншого, фактично, стверджує про конкуренцію (конкуренцію загальної (ст. 296 КК України) та спеціальної норм (ст. 293 КК України)) відповідних кримінально правових норм. Такий висновок цілком суперечить тезі В. В. Налуцишина, що “...при цьому суміжні склади злочинів

необхідно відрізняти від конкуренції кримінально-правових норм” [86, с. 167].

Розглянемо, які саме відмінності між вказаними злочинами пропонує виділяти В. В. Налуцишин. На думку вченого, слід розмежовувати ці злочини за такими моментами:

1) групове порушення громадського порядку характеризують усвідомлені дії організаційного характеру, а хуліганство – це, як правило, дії спонтанного характеру;

2) групове порушення громадського порядку може бути вчинено лише організованою групою, а хуліганство – одинаком або групою осіб;

3) у спрямованості злочинних наслідків (при груповому порушенні громадського порядку відбувається грубе порушення роботи транспорту, підприємств, установ чи організацій; а при хуліганстві – шкода завдається, зазвичай, потерпілим морального, фізичного чи матеріального характеру) [86, с. 176].

Вважаємо, що окремі відмінності мають дискусійний зміст. Оскільки, по-перше, групове порушення громадського порядку не обов’язково може бути вчинено організованою групою; по-друге, науковець не враховує такий наслідок злочину, передбаченого ст. 293 КК України, як грубе порушення громадського порядку. Вказана шкода, як раніше зазначалося, є оціночною категорією і може мати різний зміст, який може повністю охоплюватися особливою зухвалістю, що притаманна хуліганству. Також викликає певні сумніви визнання В. В. Налуцишином хуліганства формально-матеріальним складом злочину [86, с. 86].

Слід зазначати, що в теорії кримінального права запропоновані й інші погляди. Так, окремі науковці вважають, що необхідною ознакою об’єктивної сторони хуліганства є наслідки, тому що слово “порушення”, яке вказане у законодавчому понятті “хуліганства”, свідчить про наслідки, необхідні для цього складу злочину [81, с. 79]. Однак ми схилиємося до загальноновизнаної позиції науковців, які оцінюють хуліганство як формальний

склад злочину [68, с. 82]. На нашу думку, законодавець застосовує термін “порушення” не для того, щоб вказати на наслідки хуліганства, а для того, щоб чіткіше визначити дії, які є обов’язковою ознакою об’єктивної сторони відповідного складу злочину.

Досить ґрунтовну систему відмінностей між хуліганством та груповим порушенням громадського порядку запропонував В. В. Кузнецов:

– у кількості учасників (при групових порушеннях громадського порядку дії вчиняються групою людей, а при хуліганстві – дії можуть вчинятися як одноособово, так і групою осіб);

– у типових діях (при групових порушеннях громадського порядку: відмова звільнити приміщення чи певну територію, ігнорування розпоряджень адміністрації чи представників влади, відмова припинити незаконні мітинги, пікетування, демонстрації тощо, а при хуліганстві: насильство із заподіянням тілесних ушкоджень або знущанням над особою, нанесення їй побоїв або мордування, катування особи; дії, пов’язані зі знищенням чи пошкодженням чужого майна, зривом масового заходу (концерту, зборів, виборів, випускного вечора тощо), з порушенням нічного відпочинку людей, з тимчасовим припиненням нормальної діяльності підприємства, установи, організації чи громадського транспорту; прояв безсоромності (непристойні рухи тіла, публічне оголення і демонстрування статевих органів, публічне вчинення добровільного статевого акту тощо), знущання над хворими, старими, особами, які знаходяться в безпорадному стані;

– у конструкції складу злочину (групове порушення громадського порядку – матеріальний склад, а хуліганство – формальний склад);

– у мотивах вчинення злочину (при груповому порушенні громадського порядку мотиви злочину у співучасників – різні, а хуліганство вчиняється тільки з хуліганським мотивом) [67, с. 64].

Аналіз об’єктивних та суб’єктивних ознак групового порушення громадського порядку дозволяє вказати на такі відмінності з хуліганством:

- місце вчинення злочину (громадське місце, характерне для злочину, передбаченого ст. 293 КК України);
- обстановка вчинення злочину (публічність, характерна для злочину, передбаченого ст. 293 КК України);
- вік суб'єкта злочину (суб'єктом хуліганства можуть бути особи, які досягли 14-річного віку, а групового порушення громадського порядку – 16-річного віку);
- вид умислу (групове порушення громадського порядку може вчинятися як з прямим, так і непрямим умислом, а хуліганство – тільки з прямим умислом).

Звичайно, рішення питання про кваліфікацію злочину буде залежати від конкретних обставин справи, і встановити чіткі формалізовані критерії досить важко. Однак наявність вищезазначених ознак і сполучених з ними навмисних дій, що грубо порушують громадський порядок, значно підвищує ступінь їхньої суспільної небезпеки (аж до переростання таких діянь у масові заворушення).

Як показують матеріали судової та слідчої практики, групове порушення громадського порядку (особливо, на ґрунті міжнаціональних конфліктів) іноді починається із групового хуліганства [89]. У такому разі хуліганство й групове порушення громадського порядку можуть утворювати реальну сукупність і кваліфікуватися по двох статтях. Таке ж правило кваліфікації слід застосовувати й в іншій ситуації.

Так, дії, передбачені ст. 293 КК України, не супроводжуються явною неповагою до суспільства, а лише порушують громадський порядок, нормальну діяльність установ, підприємств і організацій, роботу транспорту. Якщо ж такі дії супроводжуються вчиненням із хуліганських спонукань насильством, пошкодженням майна, порушенням роботи установ, підприємств, то вони потребують додаткової кваліфікації за ст. 296 КК України.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок про відмінність складів злочинів, які передбачені ст.ст. 293 та 296 КК України, в наступному:

1) в ознаках об'єктивної сторони (в характері та змісті злочинних дій, місці та обстановці вчинення злочину);

2) у конструкції складів злочинів (за ст. 293 КК України – матеріальний, а за ст. 296 КК України – формальний);

3) у кількості учасників (при групових порушеннях громадського порядку дії вчиняються групою осіб, а при хуліганстві – дії можуть вчинятися як одноособово, так і групою осіб);

4) в ознаках суб'єкта злочину (суб'єктом хуліганства можуть бути особи, які досягли 14-річного віку, а групового порушення громадського порядку – 16-річного віку);

5) в ознаках суб'єктивної сторони (ст. 293 КК України передбачає як прямий, так і непрямий умисел, а ст. 296 КК України – тільки прямий; та в хуліганському мотиві злочину, який характерний для хуліганства).

Крім зазначених, так званих суміжних злочинів, з якими необхідно було порівняти кваліфікаційні ознаки, слід також провести аналогічний аналіз з злочинами, які посягають на потенційний додатковий об'єкт групового порушення громадського порядку (відносини у сфері забезпечення нормальної роботи транспорту, підприємств, організацій та установ; авторитет органів державної влади), тобто таких статей, які встановлюють відповідальність за злочини, які направлені проти цих об'єктів у КК України.

Висновки до розділу 3

За зовнішнім виявом (набором фактів) хуліганство певним чином схоже на ряд інших діянь, зокрема на дрібне хуліганство, яке законодавцем віднесено до адміністративних правопорушень. Між цими посяганнями на громадський порядок виявлено ряд спільних та відмінних ознак. Зокрема, відмінності, які необхідно враховувати при кваліфікації діянь, містяться у суб'єкті протиправних діянь (при кримінальному хуліганстві суб'єктом може бути фізична осудна особа, що досягла 14-ти річного віку), а при дрібному хуліганстві суб'єктом виступає особа віком від 16-ти років.

При кваліфікації хуліганських дій наявний значний ступінь суб'єктивізму, оскільки саме від уповноваженої посадової особи, що наділена правом фіксувати адміністративні правопорушення або відкривати кримінальне провадження, залежать питання кваліфікації проявів хуліганства як кримінально караного діяння чи діяння, що підпадає під адміністративну відповідальність. Тому слід законодавцю чіткіше прописати питання однієї підстава та двох видів відповідальності.

Як дискусійний момент при розмежуванні кримінального хуліганства та дрібного хуліганства вказано на певну некоректність у застосуванні термінів. Так, як зазначено в КК України, хуліганство як кримінально каране діяння – це «грубе порушення громадського порядку...». Якщо підставити дане визначення до терміну «дрібне хуліганство», то вийде абсолютно нелогічне поєднання як «дрібне грубе порушення громадського порядку...». Таким чином, встановлена невідповідність правових термінів, які використовуються у КК України та КУпАП. З метою її усунення ми пропонуємо змінити назву ст. 173 КУпАП з «Дрібне хуліганство» на «Дрібне порушення громадського порядку». Такі законодавчі зміни, на наш погляд, матимуть позитивне значення для чіткішої кваліфікації протиправних діянь у сфері громадського порядку.

Відмінності між хуліганством у груповим порушенням громадського порядку містяться зокрема в ознаках об'єктивної сторони (в характері та змісті злочинних дій, місці та обстановці вчинення злочину); у кількості учасників (при групових порушеннях громадського порядку дії вчиняються групою осіб, а при хуліганстві – дії можуть вчинятися як одноособово, так і групою осіб); в ознаках суб'єкта злочину (суб'єктом хуліганства можуть бути особи, які досягли 14-річного віку, а групового порушення громадського порядку – 16-річного віку); в ознаках суб'єктивної сторони (ст. 293 КК України передбачає як прямий, так і непряий умисел, а ст. 296 КК України – тільки прямий; та в хуліганському мотиві злочину, який характерний для хуліганства).

ВИСНОВКИ

У результаті проведених досліджень були сформульовані наступні висновки та пропозиції.

Хуліганство можна характеризувати за окремими кримінально-правовими та кримінологічними критеріями (в їх сукупності), що дає змогу розглядати його як складову певних видів злочинності. Зокрема, за родовим об'єктом хуліганство належить до злочинів проти громадського порядку; за формою вини – до умисних злочинів; за мотивацією злочинної поведінки – до агресивних злочинів; за критерієм вчинення злочину одноособово чи у співучасті – до злочинів, що найчастіше вчиняються одноособово; за контингентом злочинців – до злочинів, що вчиняються чоловіками, молоддю, безробітними, неодруженими, особами, які в момент вчинення злочину перебували у стані алкогольного сп'яніння; за регіональною ознакою – до міських злочинів; за територіальною ознакою – до злочинів, що вчиняються у громадських місцях.

Хуліганство наносить шкоду моральним засадам, і демонструє зневагу, в першу чергу, до людини як такої, є кримінально караним діянням. Як злочин його почали сприймати і засуджувати в кінці XIX ст. в Англії, США, Росії та інших країнах. У періодизації розвитку вітчизняного кримінального законодавства можна виділити кілька періодів, кожен з яких демонструє ставлення суспільства і влади до даного виду злочинної діяльності. У вітчизняному просторі ставлення законодавця до хуліганства змінювалось в бік декриміналізації, про що свідчить порівняння кількох кримінальних кодексів.

Хуліганство за час своєї регламентації в якості кримінально-караного діяння набувало різних форм свого прояву, його природа визначалась політико-нормативними документами до визначення і закріплення в кодифікованому законодавстві.

Об'єктом хуліганства є громадський порядок, який ми можемо визначити як нормативно врегульовану та охоронювану кримінальним законодавством сукупність суспільних відносин, які формуються при забезпеченні гідних умов праці, дозвілля, побуту та спокою людей.

КК України ставить під охорону не лише громадський порядок, але й життя та здоров'я громадян, власність і деякі інші суспільні відносини. Тому поряд з безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину слід виокремлювати додаткові об'єкти. Таким чином, додатковим факультативним об'єктом хуліганства можуть виступати здоров'я особи, громадська безпека, авторитет органів державної влади.

Встановлено, що у КК України відсутня прив'язка хуліганства із його вчиненням у громадських місцях. Тобто можна логічно припустити, що громадський порядок, який є безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину, може бути порушений як при наявності сторонніх осіб, так і при їхній відсутності, тобто у присутності виключно потерпілого, що може відбуватись у безлюдному місці, в темну пору доби, в приміщенні. Проте вчинення хуліганських дій за наявності інших людей, при проведенні публічного заходу (покладення квітів до пам'ятника, футбольного матчу, концерту тощо) можна визнати як одну із ознак, яка вказує на грубість порушення громадського порядку.

На нашу думку, поняття “грубе порушення громадського порядку” містить у собі оціночний аспект. Ми вважаємо, що часто важко встановити ту межу, коли порушення громадського порядку справді є грубим, тобто коли воно вже набуває ознак кримінального хуліганства. Таким чином, судам у їхній правозастосовчій практиці слід уникати суб'єктивізму та приділити детальну увагу вивченню характеру і ступеня тяжкості порушення громадського порядку, враховуючи при цьому місце, час, обстановку та мотиви вчинення, шкоду, яка заподіяна потерпілим внаслідок вчинення хуліганських дій. В той же час в умовах формування демократичного державного устрою доцільно надати чітке законодавче визначення такої

конструктивної ознаки хуліганства, як «грубе порушення громадського порядку».

Суб'єктом досліджуваного злочину є фізична осудна особа, яка досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності. Суб'єктом хуліганства можуть бути особи, які досягли 14-річного віку. Якщо хоча б одна із зазначених ознак – відсутня, то суб'єкт як елемент злочину виключається, а тому виключається і кримінальна відповідальність.

Хуліганські дії завжди посягають на громадський порядок та інші зазначені об'єкти захисту. Висновки про зміст і спрямованість цього діяння можна зробити із характеру дій особи, яка їх вчиняє, а також із стосунків, які склалися між такою особою та потерпілим.

Особливість мотиву хуліганства полягає у причинній зумовленості. Наміри вчинити такі дії можуть бути різні. Поєднує їх те, що вони здебільшого позбавлені будь-якої необхідності, нерідко постають із бажання особи показати свою ніби вищість (винятковість), чи з розгнужданого самолюбства, пов'язаного з неповагою до особи, людської гідності, байдужим ставленням до законів і правил поведінки.

Кримінально-правове визначення хуліганства свідчить про те, що аналізований вид злочинів належить виключно до умисних, оскільки особа, грубо порушуючи громадський порядок, чітко усвідомлює суспільно небезпечний характер власного, і таким чином виражає очевидну неповагу суспільству та передбачає ймовірні суспільно небезпечні наслідки вчиненого діяння. При цьому вона бажає їхнього настання (або ж хоча і не бажає, але свідомо припускає їх настання).

За зовнішнім виявом (набором фактів) хуліганство певним чином схоже на ряд інших діянь, зокрема на дрібне хуліганство, яке законодавцем віднесено до адміністративних правопорушень. Між цими посяганнями на громадський порядок виявлено ряд спільних та відмінних ознак. Зокрема, відмінності, які необхідно враховувати при кваліфікації діянь, містяться у суб'єкті протиправних діянь (при кримінальному хуліганстві суб'єктом може

бути фізична осудна особа, що досягла 14-ти річного віку), а при дрібному хуліганстві суб'єктом виступає особа віком від 16-ти років.

При кваліфікації хуліганських дій наявний значний ступінь суб'єктивізму, оскільки саме від уповноваженої посадової особи, що наділена правом фіксувати адміністративні правопорушення або відкривати кримінальне провадження, залежать питання кваліфікації проявів хуліганства як кримінально караного діяння чи діяння, що підпадає під адміністративну відповідальність. Тому слід законодавцю чіткіше прописати питання однієї підстава та двох видів відповідальності.

Як дискусійний момент при розмежуванні кримінального хуліганства та дрібного хуліганства вказано на певну некоректність у застосуванні термінів. Так, як зазначено в КК України, хуліганство як кримінально каране діяння – це «грубе порушення громадського порядку...». Якщо підставити дане визначення до терміну «дрібне хуліганство», то вийде абсолютно нелогічне поєднання як «дрібне грубе порушення громадського порядку...». Таким чином, встановлена невідповідність правових термінів, які використовуються у КК України та КУпАП. З метою її усунення ми пропонуємо змінити назву ст. 173 КУпАП з «Дрібне хуліганство» на «Дрібне порушення громадського порядку». Такі законодавчі зміни, на наш погляд, матимуть позитивне значення для чіткішої кваліфікації протиправних діянь у сфері громадського порядку.

Відмінності між хуліганством у груповим порушенням громадського порядку містяться зокрема:

- в ознаках об'єктивної сторони (в характері та змісті злочинних дій, місці та обстановці вчинення злочину);
- у кількості учасників (при групових порушеннях громадського порядку дії вчиняються групою осіб, а при хуліганстві – дії можуть вчинятися як одноособово, так і групою осіб);

– в ознаках суб'єкта злочину (суб'єктом хуліганства можуть бути особи, які досягли 14-річного віку, а групового порушення громадського порядку – 16-річного віку);

– в ознаках суб'єктивної сторони (ст. 293 КК України передбачає як прямий, так і непрямий умисел, а ст. 296 КК України – тільки прямий);

– в хуліганському мотиві злочину, який характерний для хуліганства).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артюхова В. В. Зняряддя вчинення хуліганства: кримінально-правовий аспект / В. В. Артюхова // Наука і правоохорона. – 2016. - № 3. – С. 176-183.
2. Артюхова В. В. Хуліганство: характеристика за кримінально-правовими та кримінологічними критеріями / В. В. Артюхова // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2016. - № 6. – С. 103-115.
3. Бажанов М. І. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М. І. Бажанов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій. – Київ – Харків : Юрінком Інтер – Право, 2002. – 416 с.
4. Бажанов М. И. Уголовное право Украины / Бажанов М. И. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – 167 с.
5. Бандурка А. М. Преступность в Украине: причины и противодействие : моногр. / А. М. Бандурка, Л. М. Давиденко. – Харьков : Основа, 2003. – 368 с.
6. Берлянд К. І. Кримінально-правова протидія хуліганству в Україні: історичний досвід / К. І. Берлянд // Право і суспільство. – 2012. - № 4. – С. 154-160.
7. Берлянд К. І. Кваліфікуючі ознаки складу злочину, що передбачає відповідальність за хуліганство / К. І. Берлянд // Форум права. – 2012. - № 3. – С. 32-37.
8. Борисов В. І. Родовий об'єкт злочинів проти безпеки виробництва / В. І. Борисов // Вісник Академії правових наук. – 1995. – № 3. – С. 144–152.
9. Вереша Р. В. Питання вини в нормативній кримінально-правовій теорії / Р. В. Вереша // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2003. – № 54. – С. 144–146.

10. Вирок Баранівського районного суду Житомирської області у справі № 273/547/16-к від 28 квітня 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66341324>

11. Вирок Дніпровського районного суду м. Києва у справі № 755/8313/17 від 18.07.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67946026>

12. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області у справі № 344/4164/16-к від 28 листопада 2016 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review>

13. Вирок Кельменецького районного суду Чернівецької області у справі № 717/93/17 від 29 березня 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65614616>

14. Вирок Миколаївського міськрайонного суду у справі № 489/3856/16-к від 3 жовтня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69362608>

15. Вирок Новогродівського міського суду Донецької області у справі №239/662/15-к від 28 січня 2016 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55260853>

16. Вирок Новоселицького районного суду Чернівецької області у справі № 720/2530/15-к від 02 березня 2016 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56210074>

17. Вирок Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області у справі № 484/1405/16-к від 19.05.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57775964>

18. Вирок Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області у справі № 484/56/17-к від 24.02.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64959480>

19. Вирок у справі № 206/7286/14-к. / Архів Самарського району м. Дніпропетровська за 2015 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

20. Вирок Шевченківського районного суду Харківської області у справі № 637/125/16-к від 11.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56364782>

21. Волков Б. С. Мотивы преступлений. (Уголовно-правовое и социально-психологическое исследование) / Волков Б. С. – Казань : Казанский ун-т, 1982. – 151 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.

22. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля України: Проблеми теорії і розвитку кримінального законодавства / Гавриш С. Б. – Харьков : Основа, 1994. – 634 с.

23. Головкін Б. М. Види злочинності / Б. М. Головкін // Журнал східноєвропейського права. – 2015. - № 18. – С. 14–20.

24. Гостєв В. В. Правові засади кваліфікації групового хуліганства у системі кримінального права / В. В. Гостєв, О. А. Старокожев // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2013. - № 27. – С. 35-42.

25. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України : монографія / Гуторова Н. О. – Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2001. – 384 с.

26. Дагель П. С. Субъективная сторона преступления и ее установление : монографія / П. С. Дагель, Д. П. Котов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1978. – 243 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.

27. Даньшин И. Н. Ответственность за хулиганство по советскому уголовному праву / И. Н. Даньшин. – Харьков : Изд-во Харьк. ун-та, 1971. – 192 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.

28. Джужа О. М. Кримінологія : підручник. / за ред. О. М. Джужи. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.

29. Дзюба В. Т. Уголовно-правовая защита личности и деятельности работников милиции и народных дружинников : Учебное пособие /

Дзюба В. Т. – К. : НИиРИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1989. – 92 с.

30. Діденко В. П. Історія кримінального права України : монографія / В. П. Діденко ; Міжнар. акад. фундам. основ буття. – К. : Аванпост-Прим, 2009. – 164 с.

31. Дрьомін В. М. Праксеологічний підхід до пізнання злочинності / В. М. Дрьомін // Шлях до кримінології. Пам'яті Анатолія Петровича Закалюка : зб. матеріалів / Національна академія правових наук України, Координаційне бюро з проблем кримінології та кримінологічних досліджень. – К. ; Запоріжжя : Класич. приват. ун-т, 2010. – С. 104–126.

32. Дурманов Н. Д. Уголовная ответственность за преступления против общественности, общественного порядка и здоровья населения / Дурманов Н. Д. – М. : Госполитиздат, 1962. – 62 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.

33. Ємельянов В. П. Дискусійні питання щодо визначення об'єкту злочину у кримінально-правовій науці / В. П. Ємельянов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – Вип. 16. – С. 172-182.

34. Еропкин М. И. Управление в области охраны общественного порядка / Еропкин М. И. – М. : Юрид. лит., 1965. – 216 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.

35. Єфімов М. М. Обстановка вчинення хуліганства як елемент криміналістичної характеристики / М. М. Єфімов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. - № 1. – С. 571-577.

36. Єфімов М. М. Криміналістична характеристика та особливості розслідування хуліганства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / М. М. Єфімов. – Д., 2015. – 20 с.

37. Єфімов М. М. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики хуліганства / М. М. Єфімов // Науковий вісник

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2015. - № 3. – С. 235-241.

38. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн.: Книга 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 712 с.

39. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. / А. П. Закалюк. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 424 с.

40. Зінченко О. І. Одиничні злочини: поняття, види, кваліфікація : монографія / О. І. Зінченко, В. І. Тютюгін. – Харків : “Фінн”, 2010. – 256 с.

41. Иванников В. А. О сущности волевого поведения / Иванников В. А. // Психологический журнал. – 1985. – № 3. – Т. 6. – С. 47–55. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukarprava.ru/catalog>.

42. Івахненко О. А. Кримінальна відповідальність за хуліганські діяння : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О. А. Івахненко. – Д., 2015. – 20 с.

43. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про практику застосування судами при розгляді справ окремих матеріального права щодо кваліфікації хуліганства від 30 січня 2013 р. № 223-192/0/4-13 // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2013. - № 2. – С. 65-69.

44. Калашнік В. О. Психолого-юридична характеристика хуліганства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 19.00.06 / В. О. Калашнік. – К., 2009. – 20 с.

45. Калашнік В. О. Соціально-психологічна характеристика хуліганства / В. О. Калашнік // Право і Безпека. – 2008. - Т. 7, № 1. – С. 43-50.

46. Кармазін Ю. М. Розгляд судами кримінальних справ про хуліганство / Ю. М. Кармазін, О. Г. Литвишко. [Електронний ресурс]. –

Режим

доступу:

<http://www.scourt.gov.ua/clients/vsen.nsf/0/F5833DE7E88EA4ECC2257293002E063B?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=F5833DE7E88EA4ECC2257293002E063B&Count=500&>

47.Классификация преступлений и ее значение для деятельности органов внутренних дел : учеб. пособие / Н. И. Загородников. – М. : МВШМ МВД СССР, 1983. – 84 с.

48.Книженко О. О. Актуальні питання відповідальності за вчинення хуліганства / О. О. Книженко, В. О. Іванцов, П. Ю. Корнієць // Юрист України. – 2013. - № 1. – С. 92-98.

49.Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

50.Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/card/80731-10>

51.Кодекс України про адміністративні правопорушення: науково-практичний коментар / [Р.А. Калюжний, А.Т. Комзюк, О.О. Погрібний та ін.]. – [2-ге вид.]. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 655 с.

52.Кодекс адміністративного судочинства України : науково-практичний коментар / О. А. Банчук [та ін.] ; заг. ред. Р. О. Куйбіда ; Центр політико-правових реформ. – К. : Юстініан, 2009. – 976 с.

53.Копотун І. М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони: автореф. дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / І. М. Копотун. – К., 2008. – 20 с.

54.Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / Коржанський М. Й. – [Вид. 3-тє доповн. та переробл.]. – К. : Атіка, 2007. – 592 с.

55. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину : Монографія / Коржанський М. Й. – Д. : Юрид.акад. МВС ; Ліра ЛТД, 2007. – 252 с.
- 56.Криминологія : учеб. / Г. А. Аванесов, С. М. Иншаков, С. Я. Лебедев и др. ; под ред. Г. А. Аванесова. – М. : Юнити-Дана, 2012. – 575 с.
- 57.Криминологія : учеб. / под ред. В. К. Звирбуля и др. – М. : Юрид. лит., 1979. – 304 с.
- 58.Криминологія : учеб. пособие / А. Ф. Зелинский. – Харьков : Рубикон, 2000. – 240 с.
- 59.Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
- 60.Кримінальний кодекс УРСР від 28.12.1960 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>
- 61.Кримінальний кодекс УРСР від 1927 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.twirpx.com/file/2126134/>
- 62.Кримінальне право України: Загальна частина : [підручник] / За ред. Я. Ю. Кондратьєва. – К. : Правові джерела, 2002. – 432 с.
- 63.Криминологія: Загальна та Особлива частини : підруч. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодєд та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. – Х. : Право, 2014. – 440 с.
64. Криминологія: Загальна та Особлива частини : підруч. / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодєд ; за ред. проф. І. М. Даньшина. – Х. : Право, 2003. – 352 с.
- 65.Кудрявцев В. Н. О криминологической классификации преступлений / В. Н. Кудрявцев, В. В. Лунеев // Государство и право. – 2005. - № 6. – С. 54-66.
- 66.Кузнецов В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство: національний та зарубіжний досвід : моногр. / В. В. Кузнецов, В. В. Бабаніна, Л. О. Кузнецова. – К. : ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2013. – 268 с.

67. Кузнецов В. В. Злочини проти громадського порядку та моральності : [практ посіб.] / В. В. Кузнецов; за заг. ред. В. І. Шакуна. – К. : Паливода А. В., 2007. – 160 с.

68. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі / В. В. Кузнецов : монографія / В. В. Кузнецов. – К. : ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2012. – 908 с.

69. Кузнецова Л. О. Кримінальна відповідальність за хуліганство: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Л. О. Кузнецова. – К., 2011. – 20 с.

70. Кузнецова Л. О. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства за кримінальним законодавством окремих зарубіжних країн / Л. О. Кузнецова // Університетські наукові записки. – 2009. - № 1. – С. 292-295.

71. Кузнецова Н. Ф. Уголовная ответственность за нарушения общественного порядка / Кузнецова Н. Ф. – М. : Госюриздат, 1963. – 68 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.

72. Кузнецов В. В. Розмежування хуліганства з груповим порушенням громадського порядку / В. В. Кузнецов // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2010. - № 1. – С. 76-78.

73. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: фактори, тенденції, протидія (2002–2014 рр.) : моногр. / О. Г. Кулик, І. В. Наумова, А. А. Бова. – К. : ДНДІ МВС України, 2015. – 364 с.

74. Левчук В. В. Проблеми визначення об'єкта хуліганства та його значення при кваліфікації злочинів / В. В. Левчук // Держава і право. – 2008. – № 40. – С. 468–474.

75. Литвак О. Злочинність, її причини та профілактика / О. Литвак. – К. : Україна, 1997. – 167 с.

76. Ляпунов Ю. И. Общественная опасность деяния как универсальная категория советского уголовного права / Ляпунов Ю. И. – М. : Юрид. литература, 1989. – 216 с.

77. Магарин Н. С. Субъект преступления по новому уголовному законодательству Украины : монография / Н. С. Магарин, Д. В. Бараненко ; Под ред. Е. Л. Стрельцова. – О. : Астропринт, 2001. – 104 с.

78. Матвійчук В. К. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України : в 2 т., Т. 1 / В. К. Матвійчук, І. О. Хар ; заг. ред. В. К. Матвійчук. - К. : КНТ, 2007. – 788 с.

79. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Матишевський П. С. – К. : А.С.К., 2001. – 352 с.

80. Михайленко П.П. Борьба с преступностью в Украинской ССР., 1917-1925 гг. – К.: Мин. охраны общественного порядка УССР. Высшая шк, 1966. – Т.1. – 832с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.

81. Наклович М. Л. Кримінально-правова боротьба з хуліганством / Наклович М. Л. – Львів : Вища шк., 1974. – 83 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.

82. Налуцишин В. В. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства / В. В. Налуцишин // Право і суспільство. – 2013. - № 6.2. – С. 302-306.

83. Налуцишин В. В. Історико-правові та порівняльні аспекти кримінально-правової характеристики хуліганства / В. В. Налуцишин // Університетські наукові записки. – 2005. - № 4. – С. 237-247.

84. Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В. В. Налуцишин. – К., 2008. – 20 с.

85. Налуцишин В. В. Характеристика суб'єкта хуліганства: наукові та практичні питання / В. В. Налуцишин // Університетські наукові записки. – 2013. - № 4. – С. 378-383.

86. Налуцишин В. Проблеми відмежування хуліганства від суміжних злочинів / В. Налуцишин // Вісник прокуратури. – № 5 (59). – травень 2006. – С. 46–53.

87. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відпов. ред. С. С. Яценко. – [4-те вид., переробл. та доповн.]. – К. : А.С.К., 2005. – 848 с.

88. Олійничук Р. Групове порушення громадського порядку та хуліганство: проблеми розмежування / Р. Олійничук // Актуальні проблеми правознавства. – 2016. – Вип. 2. – С. 138-141.

89. Олійничук Р. П. Відмежування групового порушення громадського порядку від суміжних злочинів [Електронний ресурс] / Р. П. Олійничук // Форум права. – Х. : Харківський національний університет внутрішніх справ. – 2009. – № 2. – С. 301–308.

90. Осадчий В.І. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / В.І. Осадчий ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2004. – 36 с.

91. Очеретяний М. А. Способи учинення хуліганства групою осіб як елемент криміналістичної характеристики злочину / М. А. Очеретяний // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2014. - № 4. – С. 468-474.

92. Піщенко Г. І. Попередження хуліганства (кримінально-правовий та кримінологічний аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Г. І. Піщенко. – К., 1999. – 19 с.

93. Полный курс уголовного права : в 5 т. / [Под ред. докт. юрид. наук, проф., заслуж. деятеля науки РФ А. И. Коробеева]. – СПб. : Р. Асланова “Юридический центр Пресс”, 2008–2008. – (Ученики и учебные пособия). Т. IV : Преступления против общественной безопасности. – 2008. – 674 с.

94. Постанова Дзержинського міського суду Донецької області від 19 вересня 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68957488>

95. Постанова Ірпінського міського суду Київської області у справі № 360/384/17 від 20 листопада 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67428738>

96. Постанова Новоукраїнського районного суду Кіровоградської області у справі № 396/1951/16-п від 28.11.2016 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63002405>

97. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за хуліганство і завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян : Закон України від 7 березня 2002 року № 3075-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3075-14>

98. Про судову практику у справах про хуліганство : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 року № 10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/va010700-06>

99. Розенберг Д. М. О понятии имущественных преступлений в советском уголовном праве (объект и предмет посягательства) / Д. М. Розенберг // Учен. зап. Харьковського юридического інститута, 1948. – Вып. 3. – С. 55–75. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.

100. Российское законодательство X-XX веков: В 9 т. – М.: Юрид. лит., 1994. – Т.9. – 564 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naukaprava.ru/catalog>.

101. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину : монографія / А. В. Савченко. – К. : Атіка, 2002. – 143 с.

102. Самбор М. А. Хуліганство як склад діяння, що передбачає юридичну відповідальність, в умовах реформування матеріального та процесуального законодавства України про адміністративну та кримінальну відповідальність / М. А. Самбор // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Юридичні науки. – 2013. - № 2. – С. 5–9.

103. Серегин А. В. Советский общественный порядок и административно-правовые средства его укрепления / Серегин А. В. – М. : Юридическая литература, 1975. – 590 с.

104. Утевский Б. С. Уголовное право / Б. С. Утевский. – М. : Гос. Издат. Юрид. литер. – 1949. – Книга 2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.twirpx.com/file>

105. Фесенко Є. В. Надто широке тлумачення ознак складу злочину хуліганства неприпустиме / Є. В. Фесенко // Вісник Академії адвокатури України. – 2014. - Т. 11, № 2. – С. 75–82.

106. Фесенко Є. Цінності як об'єкт злочину / Є. Фесенко // Право України. – 1999. – № 6. – С. 75–78.

107. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони : Монографія / Фесенко Є. В. – К. : Атіка, 2004. – 280 с.

108. Яценко С. С. Уголовно-правовая охрана общественного порядка (сравнительно- правовой аспект) / С. С. Яценко. – Киев : Изд-во при КГУ издательского объединения «Вища школа», 1986. – 585 с.

109. Энциклопедия уголовного права : [в 35 т.] / [Б. В. Малинин, В. Н. Кудрявцев, Н. И. Коржанский и др.] ; отв. ред. Б. В. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005 – Т. 4 : Состав преступления. – СПб. – 2005. – 798 с.